

אמונת עתיד

"אמונת — זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזרע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 94

טבת תשע"ב — שבט תשע"ב

מכון התורה והארץ * כפר דרום — חבל עזה — אשקלון

עורך:

הרב גבריאל קדוש

מערכת:

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרב יואל פרידמן

עריכת הלשון:

רעיה קמינצקי

raayakto.net.il

בתיה ברויאר

batyabro@gmail.com

בהוצאת מכון התורה והארץ

רח' דוד ברגר אשקלון

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Machon@toraland.org.il

דמי מנוי לשנה - חינם

הוצאות משלוח - 36 שקל לשנה

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט - מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות

ISSN 001337383

סדר ועימוד

א"א 077-3535047

דפוס האוזר בע"מ

גבעתיים

תוכן

מאמר מערכת

- 5 קדושת פירות ארץ ישראל – עיון בדברי הרב 'צוף דב"ש'
בספר 'שער החצר' הרב גבריאל קדוש

מצוות התלויות בארץ

- 11 ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות בגבולות עולי
מצרים הרב יהודה הלוי עמיחי
- 22 איסור כלאי הכרם במינים שהשתנה ייעודם הרב דוד אייגנר
- 31 זיתי מאכל שנמכרו לנוכרי בסוף גידולם הרב יעקב אפשטיין
- 40 שותפות של גוי וישראל במאפייה הרב יואל פרידמן

ט"ו בשבט

- 51 תקציר הלכות לט"ו בשבט הרב יהודה הלוי עמיחי
- 54 תשובות קצרות בענייני ט"ו בשבט רבני המכון

רשימת המשתתפים

מכון התורה והארץ

מכון התורה והארץ

מכון התורה והארץ

מכון התורה והארץ

מכון התורה והארץ

הרב דוד אייגנר

הרב יעקב אפשטיין

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרב יואל פרידמן

הרב גבריאל קדוש

הרב גבריאל קדוש

קדושת פירות ארץ ישראל עיון בדברי הרב 'צוף דב"ש' בספר 'שער החצר'

הקדמה

מנהג האכילה מפירות ארץ ישראל בט"ו בשבט הובא לראשונה בספר 'תיקון יששכר' לרבי יששכר בן סוסאן ודף מח):

יום ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות, לכן אין נופלים בו נפילת אפיים בתפילה, ולא מתענים בו, והאשכנזים יצ"ו נוהגים להרבות בו במיני פירות אילנות, לכבוד שמו של יום.

המנהג התקבל בכל העדות, וכך כותב רבי אליהו הכהן בספרו 'שבט מוסר' (פרק טז): 'בני, הוי זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט, שמנהג ותיקין הוא'. וכן שנים אחר כך הובא בספר 'חמדת ימים' (מהד' הרב צוריאל, עמ' 523) סדר ט"ו בשבט, ובו מזמורים ומאמרי חז"ל הקשורים לפירות ארץ ישראל. וכך כתב רבי חיים פלאג'י בספרו 'מועד לכל חי' (סימן ל, אות ז): 'ונהגו רוב תפוצות ישראל, לסדר בשולחן מכל פירות האילן ופירות הארץ עד אשר תשיג ידו'.

במאמר זה נתבונן בדרכו של הרב דוד בן שמעון זצ"ל, ה'צוף דב"ש', בעניינם של פירות ארץ ישראל בספרו המיוחד 'שער החצר'. הספר עוסק רובו ככולו במעלות ארץ ישראל וכדברי המחבר זצ"ל:

אמר הצעיר: יען כי כוונתי בקונטרס זה להודות ולהלל, להגדיל ולהאדיר מעלת ארצנו ונחלת אבותינו אשר אהבת עולם אהבתיה, בצדקתי החזקתי

ולא ארפיה, למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט.
 ספר זה עומד לצאת לאור בזמן הקרוב בהוצאה מיוחדת של מכון התורה והארץ
 עם תוספות של מקורות, השלמות ומפתחות.

איכות פירות ארץ ישראל

מצאנו הבדל בין פירות ארץ ישראל לבין פירות חו"ל. הבדל זה מתבטא בגודל
 הפירות, במהירות הבשלתם ובעושר מיניהם.
 מובא בירושלמי (פאה פ"ז) סיפור המלמד על איכותם של הפירות (התרגום מספר
 'אגדת אליהו):

ר' אבהו ור' יוסי בן מנחנא ור"ש בן לקיש עברו על כרם אחד שנקרא
 'דורון', והוציא להם האריס אפרסק אחד, ואכלו ממנו הם וחמוריהם
 והותירו ממנו, ושיערוהו שהיה כאלפס הזה של חנניא שמחזיק סאה של
 עדשים.

ביאר שם ה'צוף דב"ש' מדוע נתנו חז"ל סימן לשיעור גודל האפרסק שהוא
 כאלפס דכפר חנניא:

כדי שלא ישכח הדבר, ויהיה נגד עיניהם תמיד כמה החטא גורם, ובזה
 יתנו את לבם לשוב אל ה', דהנה כיון שהודיע שיעורו שהיה כאלפס דכפר
 חנניא, אף שישכח הדבר, כל זמן שהיו רואים אלפס דכפר חנניא היה
 עולה על הזכרון המעשה ודואגים על העיון כמה גורם ונותנים לב לשוב.
 והדברים מבוארים גם בהמשך הסיפור בירושלמי:

אחר זמן עברו שם, הוציא להם שניים שלושה אפרסקים לתוך ידו, אמרו
 לו: מאותו אילן שהבאת אז אנו רוצים. אמר להם: ממנו הוא. וקראו עליו:
 'ארץ פרי למלחה', כי בעוונות נשתלחה המארה בפירות.
 מכאן למדנו שאיכותם של הפירות תלויה במעשיהם הטובים של יושבי הארץ.
 עוד מעלה שמצאנו בארץ ישראל, שהיא ממהרת לבשל את פירותיה. כתב הרב
 'צוף דב"ש' (פרק קנא):

מצינו שבעה ארצות לנגד ז' חיות, וא"י לנגד צבי. וכבר נודע דברי רז"ל:
 מה צבי קל ברגליו מכל החיות, כך א"י קלה מכל הארצות לבשל את
 פירותיה.

ובפרק קס"ג הביא בשם הרב 'נחלת בנימין' (דף קנא ע"ב):
 וכבר ידעינו בכמה מקומות מדברי רז"ל, דעפר א"י הוא קשה יותר משאר

כל הארצות וארצה צונמא, ולכך מתבשלים פירותיה תחילה.

ועוד מעלה מצאנו בפירותיה של הארץ, שטעמיהם מגוונים. וכך כותב ה'ספרי' על הפסוק (דברים יא, יא): 'הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעוֹת לְמִטַּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מַיִם':

ארץ הרים ובקעות, מגיד שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר... רשב"י אומר: שנים עשר ארצות ניתנו כנגד י"ב שבטי ישראל, ולא שוו טעם פירות ארצו של זה לטעם פירות ארצו של זה, ולא טעם פירות של זה לטעם פירות של זה... וביאר ה'צוף דב"ש' בשם הרב הגדול ב'ספרי דבי רב' (פרק רמה):

דמשום הכי כתוב 'הרים ובקעות' בלשון רבים, לומר דאפילו פירות הר זה לא יהיו שווים לפירות הר אחר וכן בבקעות... ואתא רשב"י למימר, דלמאי נפקא מינא הודיענו זה הכתוב, וקאמר להודיע שבחן של ישראל, שלכל שבט ושבט ניתן בארצו טעם בפני עצמו.

ריבוי הפירות בארץ ישראל מראה על שבחם ומעלתם, והביא שם (פרק רלה, בשם מדרש ילקוט) שמעלת ארץ ישראל היא שיש בה מכל הפירות שבעולם: 'משחקת בתבל ארצו' - רשב"י אומר: 'תבל זו ארצו, ולמה נקרא שמה "תבל" - שהיא מתובלת מכל ארצות, שכל הארצות מה שיש בזו אין בזו, אבל א"י אינה חסרה כלום, שנאמר: "לא תחסר כל בה".'

אך הוסיף ה'צוף דב"ש' לכתוב שמעלה זו מותנית ברמתם הרוחנית של יושבי הארץ: 'בשעה שישראל עושים את התורה אין פירותיה קלים...! למדנו מדבריהם שאיכותם של פירות ארץ ישראל תלויה ברמה הרוחנית של יושבי הארץ.

קדושת הארץ וקדושת הפירות

מדוע השתבחה ארץ ישראל דווקא בפירותיה ולא בדברים אחרים? מבאר בעל 'שער החצר' (פרק נו) בשם ספר 'נחלת בנימין' (סימן קלח) שכל הנברא מוקדם יותר בבריאת העולם, הוא רוחני ומקורי יותר. כך גם בקרבנות; הקרבנות מתחלקים לשלושה סוגים: זבחים (בהמות), עופות ומנחות (תבואת הארץ); ואפשר לראות בבירור שפרי האדמה 'ספירי' (מקורי) ורוחני יותר מבשר העופות ובשר העופות אינו גס כבשר הבהמות. והמחבר כותב שם שאף האדם, ככל שהוא חומרי יותר, כך הוא ממחר לחטוא. כך גם ארץ ישראל כולה פנימית, מקורית וקדושה וראוי לה להשתבח דווקא בפירות הארץ מכיוון שהם מקוריים ורחוקים יותר מן החטא.

מצבם של הפירות לא מושפע רק מרמתם הרוחנית של יושבי הארץ, אלא גם ממצבה של ארץ ישראל: יש קשר ישיר בין בניינה או חורבנה של ארץ ישראל לבין קדושת הארץ ופירותיה.

בעל 'שער החצר' עמד על הקושי באמירה 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה' בברכה וכתב (פרק קסט):

וקשה, וכי לאכול מפריה אנחנו צריכים כמה פעמים לבקש מהשי"ת. והכוונה על פי מה שכתבו המקובלים, שבזמן שהיתה א"י בקדושתה ומזבח בנוי על תילו, קדושת פירות א"י וטעמם היה גדול מקדושת המן וטעמו, ובשביל זה לא ירד המן בא"י, רק במדבר ארבעים שנה, כי לא היו צריכים בא"י לקדושת המן. וכבר ידוע גודל הזדככות אכילת המן, שהוכרחו לאכול המן שיזדכך גופם לקבלת התורה הקדושה, ועוד כמה מעלות נפלאות כידוע.

כלומר, השפע הרוחני שהשפיע הקב"ה על בני ישראל, עבר דרך אכילת המן: המן היה מזון אלוקי-רוחני, והוא נבלע בעצמותיהם של ישראל וכך זיכך אותם. אך מאז הכניסה לארץ, החל השפע האלוקי לעבור דרך אכילת פירות ארץ ישראל, והשפע האלוקי שעבר במדבר דרך המן התחלף בשפע האלוקי שעובר בארץ דרך אכילת פירותיה.

ממשיך הרב המחבר וכותב שם:

מעתי נוכל להבין גודל קדושתנו באוכלנו פירות של א"י, ולזה כוונתינו בבקשתינו 'ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה' - לשבוע מקדושת טובה. וזה שאמרו רז"ל סוף פרק קמא דסוטה: 'דרש רבי שמלאי: מפני מה נתאוהו משה רבינו ע"ה ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה היה צריך או לשבוע מטובה...!'. וקשה, וכי יעלה על דעתך לומר זה. אבל באמת, זה רמזו בלשונם הזך - וכי לאכול מפריה היה צריך, הלא חומרו נזדכך מכל וכל, וראיתו משהייתו בשמים ארבעים יום בלי אכילה ושתיה כלל, ו'פה אל פה אדבר בו' כתיב, ואיזה מעלה וקדושה יתווסף בו באכילתו מפירותיה. ותיצו, באמת לזה לא היה צריך עוד, רק לקיים המצות הנוהגות שמה. משמע מדבריו שיש קשר הדדי בין פירות הארץ לבין המצב הרוחני של יושביה: ככל שאנו במדרגה גבוהה יותר כך פירותיה של ארץ ישראל משובחים וקדושים יותר, וככל שאנו אוכלים את פירותיה הקדושים של ארץ ישראל כך אנו מתקדשים ומיטהרים. ראיה לכך הביא הרב 'צוף דב"ש' משאלת חז"ל על משה רבנו 'וכי לאכול

מפריה הוא צריך? מכאן למדנו שאכן משה רבנו במעלתו האלוהית אינו נזקק לאכול ולהיות מושפע מפירותיה של ארץ ישראל, אך בעבור כל עם ישראל, אכילת פירות הארץ משפיעה קדושה וטהרה.

בעל 'שער החצר' מפליג במעלת אכילת פירותיה של ארץ ישראל עד כדי כך שהוא כותב שהצורך באכילה נברא בעיקר לשם אכילת פירות ארץ ישראל, וכך כתב (פרק רז):

הנה צריך להבין עניין בריאת האדם שאין לו קיום רק על ידי אכילה ושתייה, שלכאורה אינו מובן למה ברא הבורא ברוך הוא את העולם שיהיה מוכרח לבחינות גשמיות, דהיינו אכילה... אך נוכל להבין כל זה בדרך עבודה. דהנה עיקר כוונת הבורא ברוך הוא בבוראו בחינת אכילה, היה רק בשביל בחינת א"י. מחמת שפירות א"י יש להם קדושה כל כך, כשאדם אוכל מפירות א"י שהם ז' מינים שנשתבחה בהם א"י, ואוכל אותם בקדושת הגוף, מעורר שבעה מידות עליונות ונקשר ונדבק לבחינת קדושה, ובא לבחינת 'ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים' וכו'... העולה מכל מה שכתבנו, שבחינת אכילה הוא עבודת גדול להדבק על ידי לבחינת קדושה על ידי פירות א"י...

בית המקדש ופירות הארץ

בית המקדש הוא מעין בבואה והשתקפות של מצבו של עם ישראל. דבר זה התבטא בכמה דרכים כגון: מצב הכרובים, חמישה דברים שחסרו בבית שני ועוד. אף ליבול הפירות של ארץ ישראל יש קשר לבית המקדש, כמובא בירושלמי (יומא פרק ד):

אמר ר' אחא בר יצחק: בשעה שבנה שלמה את בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו, ובשעה שהיו אלו שבחוץ עושין פירות, אלו שבפנים עושין פירות, הדא הוא דכתיב: 'פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן' וגו'. ואימתי יבשו, אמר ר' חנינא בר יצחק: בשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל, דכתיב: 'ופרח לבנון אומלל'.

מה רצה שלמה המלך לבטא בציוור האילנות בבית המקדש? ויותר מכך, מדוע בזמן שיש פריחה באילנות שבבית המקדש יש גם פריחה באילנות שמחוץ לבית המקדש?

אלא מכיוון שבית המקדש הוא מקור הכול ומכוחו הכול, כאשר הכל כשורה יש יחס ישיר בין פירות המקדש לפירות החוץ. ולכן כאשר יש פריחה מחוץ לבית המקדש, סימן שהמצב הרוחני טוב, ומצב זה משתקף באילנות שצר שלמה המלך בבית המקדש.

הרב 'צוף דב"ש' הביא בהמשך הדברים את דבריו העמוקים של הרב הקדוש בספר 'אגדת אליהו' בעניין קשר פנימי זה:

...דטעם שצייר שלמה המלך ע"ה כל מיני אילנות במקדש, לפי שעל ידי אוכלו אדם הראשון מן העץ נתקלקלו צינורי השפע בחטאו, ונתלבשו כל הדברים בקליפה, וניטל טעם הפירות, והעולם היה מתמוטט והולך, עד שציווה הקב"ה המקדש בטיבור העולם, היא א"י, וכל מה שלמעלה ומטה כלול במקדש כנודע, כדי שיתבסמו כל הדברים המקולקלים בעווננו. ועל ידי ציור כל מיני אילנות בבית המקדש, ועל ידי עבודת ה' הנעשית בו על ידי כהן גדול בלא מום, דוגמתו של אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה בלי מום, בו מתבסמים כל הדברים שבעולם, וחוזר למקומו טעם הפירות וריחן, כי בהיותן במקום עבודת ה' כל מיני אילנות, מתבסמים גם אותם שמבחוץ... וזה שאמרו רז"ל: משחרב בית המקדש ניטל טעם הפירות... (משנה סוטה, פ"ט, מי"ב).

בית המקדש הוא מקור הברכה לעולם כולו, בבית המקדש ישנם השלמות והתיקון לכול, שלמה המלך מצייר אילנות פרי בבית המקדש בכדי לתקן את חטא אכילת הפרי של האדם הראשון ולהשפיע שפע טוב על פירותיה של ארץ ישראל, ומכוח שפע זה מושפעים גם פירות העולם כולו.

למדנו על מעלותיה הגשמיות והרוחניות של אכילת פירות הארץ, ודבר בעתו מה טוב שביום ט"ז בשבט נתפלל כולנו שנהיה ראויים לאכול מפירותיה הקדושים של ארץ ישראל.

הרב יהודה הלוי עמיחי

ברכה על הפרשת תרומות ומעשרות בגבולות עולי מצרים

א. חיוב תרומות ומעשרות בגבולות עולי מצרים

נאמר בגמרא (חולין ו ע"ב - ז ע"א):

העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על ר"מ שאכל
עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו.
מתקיף לה יהודה בריה דר' שמעון בן פזי: ומי איכא למאן דאמר דבית
שאן לאו מארץ ישראל היא? והכתיב: (שופטים א') ולא הוריש מנשה את
בית שאן ואת בנותיה ואת תענך ואת בנותיה! אישתמיטתיה הא דאמר
ר' שמעון בן אליקים משום ר' אלעזר בן פדת שאמר משום ר' אלעזר בן
שמוע: הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר:
קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי
שיסמכו עליהן עניים בשביעית.

מדברי הגמרא עולה שבית שאן הוגדרה מקום שנכבש בידי עולי מצרים ולא
בידי עולי בבל, ומשום כך רבי מאיר אכל בבית שאן עלה של ירק. רבי התיר את
כל בית שאן על סמך עדות זו.

השאלה שעלינו לברר היא האם ההיתר היה רק על בית שאן וערים שכמותה
או שבית שאן היא דוגמה למקום שנוהגים בו דיני 'עולי מצרים', ויש להשוות את
בית שאן לכל המקומות של 'עולי מצרים'.

1. שיטת רבנו גרשום

רבנו גרשום כתב בפירושו למסכת חולין (שם) שכל המקומות שהניחו, אין בהם כל חובה של מצוות התלויות בארץ הן לעניין שביעית הן לעניין תרומות ומעשרות. משמע שאפילו מעשר ודאי אינו נוהג בהם, וסמכו עליהם עניים כיוון שיוכלו לחרוש ולזרוע במקומות אלו, וממילא תהיה לעניים פרנסה. אם כן, לפי דעתו יוצא שאין כל חיוב תרומות ומעשרות במקומות שלא נכבשו בידי עולי בבל.

2. שיטת רש"י

רש"י בהסברו למעשהו של רבי מאיר אמר שהדיון היה על עלה של ירק, ומכיוון שאפילו בארץ ישראל ירק חייב בתרומות ומעשרות רק מדרבנן, בחו"ל לא גזרו על הירק, ומעמדה של בית שאן כחו"ל. נראה שרש"י למד שבית שאן היא ככל המקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, ודינם כחוץ לארץ. את דברי רבי אלעזר בן שמוע (חולין, שם) שהניחו מקומות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, הסביר רש"י כך:

ולא רצו להחזיר קדושתה כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית שאין נוהגת בחוצה לארץ, ויסמכו עליהם עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, ובית שאן מהן היתה.

לפי דברי רש"י צריך להסביר שהמימרא של ר"א בן שמוע, שהניחו ערים כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, פירושה שהעניים יסמכו על מעשר הדגן, שבארץ הוא מדאורייתא, ולכן גזרו להפרישו גם בחו"ל. אבל לעניין מעשר הירק ופירות האילן, אין לעניים אפשרות לסמוך על הגדל בגבולות עולי מצרים בשביעית כיוון שהם מוגדרים חו"ל ואינם צריכים להפריש מעשר עני¹.

3. שיטת רבנו תם

ר"ת² הסביר שיש חיוב תרומות ומעשרות בחו"ל, ומה שהתיר ר"מ לאכול בלא מעשרות, היינו בדמאי בלבד, אבל בוודאי טבל, לא התיר ר"מ (וכן רבי אחריו) לאכול בלא הפרשת תרומות ומעשרות. לפי שיטת ר"ת אין חילוק בין דגן וירק, אלא אפילו בירק חייבים להפריש בבית שאן ובכל גבולות עולי מצרים, ומשמע שגם בחו"ל יש חיוב תרומות ומעשרות. נראה, לדעת ר"ת, שהעניים סמכו על שטחי עולי מצרים

1. ייתכן שחייבים בלקט, שכחה ופאה מדבריהם, עי' רמב"ם הל' מתנו"ע פ"א הי"ד.

2. תוס' חולין ו' ע"ב, ד"ה והתיר.

מכיוון שהם מקבלים מהם מעשרות, אלא שנשאלת השאלה מדוע התירו לעבוד בשדות אלו בשביעית?

ר"ת הסביר שגם בחו"ל יש חיוב מעשרות, ואף על פי כן, המנהג בימינו שלא מפרישים. הטעם לכך הוא שנותנים מס למלך מן השדות, ועל כן אין זו בעלות מוחלטת של ישראל אלא בעיקר בעלות המלך. לאור הנ"ל, גם בחו"ל בעיקרון חייבים, ובוודאי שבגבולות עולי מצרים יש חובה להפריש אפילו מירק ומפירות. נראה שזאת היא גם שיטת הריטב"א (חולין ו ע"ב), הר"ש (ודמאי פ"א מ"ג), תוספות הרא"ש (ברכות לו ע"א) ו'המאירי' (חולין ד"ה מעשר ירק), שבכל המקומות הסמוכים לארץ ישראל יש להפריש תרומות ומעשרות בטבל ודאי, ומה שהתירו בבית שאן היה רק בדמאי.

גם הרשב"א והר"ן (חולין) נוקטים כשיטת ר"ת שעולי מצרים חייבים בתרומות ומעשרות בוודאי, ומה שהקל ר"מ היה במינים מיוחדים שאין כדוגמתם בארץ. לכן בית שאן, דינה מיוחד והירק המדובר היה נבדל משאר המינים, אבל גידולים רגילים שגדלים בכל מקום, גם בגבולות עולי מצרים חייבים בתרומות ומעשרות ואפילו מן הירק, על אף שחיובו בארץ מדרבנן בלבד.

4. שיטת ר"י

ר"י (תוס' ד"ה והתיר) כתב שיש חלוקה ל- ג' מינים: א. ירק – בחו"ל אין נוהגים בו לא תרומה ולא מעשרות (מעשה דרבי מאיר). ב. פירות – בחו"ל נוהגים בהם תרומה גדולה ולא מעשר. ג. דגן, תירוש ויצהר – בחו"ל חייבים בכול (ועל כך סמכו עניים בשביעית). מדברי ר"י בתוספות (עבודה זרה נט ע"א, ד"ה בצר) משמע שחיוב תרומות ומעשרות בחו"ל הוא רק במקומות הקרובים לארץ (מצרים, עמון ומואב), אך בחו"ל, במקומות המרוחקים מאוד מהארץ, לא גזרו כלל ואין שם חיוב תרומות ומעשרות כלל.

מדברי ר"י והסברו שר"מ אכל ירק בבית שאן ומסקנתו שהיא כחו"ל, אנו יכולים ללמוד שבית שאן היא כחו"ל. אלא שנשאלת השאלה האם דעת ר"י שכל שטחי גבולות עולי מצרים דינם כחו"ל, ונוהגים בהם לפי החלוקה שכתב לחלק בין ירק לפירות ולדגן, תירוש ויצהר (כפי ששמע מדברי רש"י) או שמא רק בית שאן היא כחו"ל אבל שאר גבולות עולי מצרים הם בדרגה גבוהה יותר מחו"ל ובהם חייבים להפריש תרומות ומעשרות אפילו מירק ומפירות. לשאלה זו אין תשובה בדברי ר"י.

5. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הלכות תרומה פ"א ה"ה) כתב:

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא, והניחו אותם המקומות שהחזיקו בהם עולי מצרים ולא החזיקו בהם עולי בבל כשהיו ולא פטרום מן התרומה והמעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, ורבינו הקדוש התיר בית שאן מאותם המקומות שלא החזיקו בהם עולי בבל והוא נמנה על אשקלון ופטרה מן המעשרות.

והראב"ד משיג על דברי הרמב"ם:

ורבינו הקדוש התיר בית שאן וכו'. א"א לא התיר רבי אלא מעשר ירק ופירות האילן שהן מדרבנן אף בא"י.

מלשון הרמב"ם נראה שכאשר חזרו לארץ וקידשוה בקדושה שנייה בימי עזרא, הניחו את המקומות של עולי מצרים כפי שהיו, דהיינו שיש בהם חובת הפרשת תרומות ומעשרות כפי שהייתה קודם הגלות. ולמרות שיכלו לפטור את המקומות הללו ממעשרות, בכל אופן לא רצו לעשות כן אלא חייבום בתרומות ומעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית. אלא שיש להסביר – על מה יסמכו בשביעית? המהר"י קורקוס מחדש בדעת הרמב"ם שהחשיבו את המקומות של עולי מצרים כחו"ל, ואינם חייבים במעשרות כלל. 'יסמכו עליהם עניים בשביעית' – הכוונה היא שבכל שש השנים הם פטורים מתרומות ומעשרות, ולכן בוודאי יתנו לעניים בשביעית.

לפי הסבר זה, העניים לא קיבלו דבר המגיע להם אלא ממה שבעלי הקרקע נתנו להם ברצונם; ואם לא היו רוצים, לא היה להם מה לאכול בשביעית!! כמו כן נראה שהמהר"י קורקוס גרס בדעת הרמב"ם 'ולא פטרום מן התרומה והמעשרות אלא כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית'. תוספת המילה 'אלא' משמעותה שפטרו את עולי מצרים מתרומות ומעשרות כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, אולם ברמב"ם מדויק (לרב שילת) הנוסח הוא בלא המילה 'אלא', וכן הוא בכל הדפוסים. משמעות הדברים היא שלא פטרו את גבולות עולי מצרים, כדי שימצאו בשביעית מה לאכול באדמות עולי מצרים. עוד יש להקשות על פירוש המהר"י קורקוס מדברי הרמב"ם (הל' מעשר פי"ג ה"ג; פיה"מ דמאי פ"א מ"ג) שבכבוש עולי מצרים פטורים רק מדמאי,

אבל בטבל ודאי חייבים. אם כן מוכח שלא כדעת המהר"י קורקוס, וגם ה'מעדני ארץ'³ האריך והוסיף עוד קושיות רבות על דברי המהר"ק.

נראה להסביר שלדעת הרמב"ם הניחו את המקומות שלא כבשו עולי בבל כפי שהיו קודם שירדו לבבל, דהיינו שיש בהם חיוב תרומות ומעשרות בכל הדברים מלבד דמאי. אלא שיש מקומות בתוך גבולות עולי מצרים שפטרו בהם לגמרי מחיוב מעשרות (בית שאן, אשקלון) מפני שהם רחוקים מן היישוב או מסיבות אחרות, והחשיבם חו"ל גמור, אבל בשאר גבולות עולי מצרים יש כאמור חיוב הפרשת תרומות ומעשרות.

את לשון הרמב"ם 'כדי שישמכו עליהם עניים בשביעית' הסביר 'פאת השלחן' (סי' ד ס"ק כה) שבגבולות עולי מצרים יש קדושת שביעית מדרבנן, והפירות הם הפקר, ולמרות ההפקר חכמים תיקנו שיפרישו שם בשביעית גם מעשר עני. ה'מעדני ארץ'⁴ הסביר שהניחו את המקומות של עולי מצרים כשהיו בחיוב תרומות ומעשרות כדי שגם ינהגו בהם שביעית והכל יהיה הפקר, וזה לטובת העניים.

הראב"ד משיג על דברי הרמב"ם וסובר שפטרו את בית שאן רק ממעשר ירק ופירות האילן, אבל לעניין דגן השאירו את החיוב הכולל על גבולות עולי מצרים. אם כן הראב"ד מגביל את דברי הרמב"ם לבית שאן, אבל בעיקרון, בגבולות עולי מצרים, הוא סובר שיש חיוב תרומות ומעשרות.

6. סיכום השיטות

מכל האמור עולה שיש שיטות מספר בחיוב תרומות ומעשרות בגבולות עולי מצרים:

1. המחייבים בתרומות ומעשרות בגבולות עולי מצרים (ר"ת, תוס' רא"ש, ר"ש, ריטב"א, רשב"א, ר"ן, רמב"ם⁵, ראב"ד, מאירי).
2. הפוטרים מתרומות ומעשרות בגבולות עולי מצרים (רש"י, רבינו גרשום, הסמ"ג (עשה קלג) - דעתו לפטור ודעת רבו לחייב).

3. מעדני ארץ, הל' תרומות פ"א ה"א, אות ב.
4. מעדני ארץ, שם, ד"ה ולכן; ולדעתו (בניגוד לפאת השלחן), אין חובת הפרשה ונתינת מעשר עני.
5. מלבד דעת המהר"י קורקוס ברמב"ם.

3. הערים בית שאן ואשקלון – יש הפוטרים אותן לגמרי (רמב"ם), יש המחייבים בדגן, תירוש ויצהר (ראב"ד, רש"י, ר"י) ויש המחייבים גם בירק ובפירות אילן (ר"ת, תוס' הרא"ש, רשב"א, ר"ן, מאירי).

ב. ההלכה והמנהג

ה'שולחן ערוך' (סי' שלא סעי' א) כתב:

התרומות ומעשרות אינם נוהגים מן התורה אלא בארץ ישראל, בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, ונביאים התקינו שיהיו נוהגים אפילו בארץ שנער, מפני שהיא סמוכה לארץ ישראל ורוב ישראל הולכים ושבים שם. וחכמים הראשונים התקינו שיהיו נוהגים אף בארץ מצרים ובארץ עמון ומואב, מפני שהם סביבות לארץ ישראל. סוריא, הקונה בה שדה חייבת בתרומות ומעשרות מדברי סופרים. ושאר הארצות, אין תרומות ומעשרות נוהגות בהן.

השו"ע לא הזכיר את החילוק בין גבולות עולי מצרים לגבולות עולי בבל, משמע שבגבולות עולי מצרים יש חיוב להפריש תרומות ומעשרות מדרבנן. לא יעלה על הדעת שארץ שנער, סיחון, עמון ומואב יחויבו במעשרות, ואילו גבולות עולי מצרים לא יהיו חייבים. ולהיפך, ייתכן שבזמן הזה מכיוון שאין ישראל הולכים לארצות מצרים ועמון לא גזרו עליהם, אבל בגבולות עולי מצרים בוודאי הולכים מכאן לשם, ובזה לכל הדעות יש חיוב של תרומות ומעשרות מדרבנן אפילו בזמן הזה.

דברים אלו אפשר לראות גם במקום אחר בשו"ע (סי' שלא סעי' ב):

בזמן הזה, אפילו במקום שהחזיקו בו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא אין חיוב תרומות ומעשרות מן התורה, אלא מדבריהם.

משמע מלשונו שבגבולות עולי מצרים יש חיוב מדבריהם, והחידוש הוא שבזמן הזה גם בגבולות עולי בבל החיוב הוא מדבריהם.

העולה משיטת הרמב"ם והשו"ע, שבגבולות עולי מצרים יש להפריש תרומות ומעשרות מדרבנן, והתקנה נותרה כפי שהייתה מעיקרא, ומפרישים בברכה גם על הירק מכיוון שאנו מברכים על מצוות דרבנן גם כן.

ה'כפתור ופרח'⁶ כתב שחיוב תרומות ומעשרות בדגן, תירוש ויצהר בזמן הזה הם מדאורייתא, ואילו בפירות וירק חייבים בזמן הזה כגזרה דרבנן. על פי יסוד זה כתב

6. כפתור ופרח פ"ה, הוצ' בית המדרש להתיישבות, עמ' סה.

שבגבולות עולי מצרים גזרו רק בדגן, תירוש ויצהר, ואילו ירק ופירות אילן שהם מדרבנן לא גזרו בהם בגבולות עולי מצרים, וזה היתרו של רבי. מסקנת דבריו לדינא הם:⁷

נמצא בזמן הזה שבטבריא דגן, תירוש ויצהר דאורייתא ופירות האילן וירק דרבנן ובברכה הכל, ובית שאן שהיא לדרומו כחצי יום, דגן תירוש ויצהר דרבנן ובברכה, ופירות אילן וירק פטור מכלום, וכן פטור מן הדמאי, ופטור הלוקח וכמו שקדם. ואפילו הכי אנו נוהגים בו היום בחסד עליון כמו שהיו נוהגים שם קודם שרבי התירו, ורבותינו ז"ל הם שקובעים הלכות במה שהם עושים כמו שהוא במעשה דרבי עקיבא לעיל, לא אנו, אבל אין אנו מברכים על הפרשת פירות אילן וירק, וכן הדין בכל מקום שנודע מכבוש שני, או שנודע מכבוש ראשון לחוד כל אחד לפי משפטו. יש להסיק מדברי ה'כפתור ופרח' שבגבולות עולי מצרים מפרישים בברכה רק על דגן, תירוש ויצהר, ואילו בירקות ובפירות אילן מפרישים אבל לא מברכים. למרות שראינו לעיל שלדעת רוב הראשונים בעולי מצרים יש להפריש על הכול בברכה, עדיין המנהג שמזכיר ה'כפתור ופרח', להפריש על ירקות ופירות בלי ברכה בגבולות עולי מצרים, הוא כלל גדול בהלכה ובייחוד לעניין ברכות.

ג. הגבול הדרומי

עד כאן הדיון היה על מקומות מגבולות עולי מצרים שברור שלא נכבשו בידי עולי בבל. בית שאן, בתחילה חשבו שנכבשה בידי עולי בבל ולבסוף התברר שאין זה כך ואין היא כלולה בגבולות עולי בבל, אלא בגבולות עולי מצרים. אולם השאלה היא בגבול הדרומי בימינו – מהו גבול עולי מצרים ומהו גבול עולי בבל? רבו השיטות והדעות להיכן הגיעו עולי בבל ולהיכן עולי מצרים. הדיון מתעורר בייחוד מפני שבברייתא דתחומין⁸ לא נאמר במפורש מהו הגבול הדרומי, אלא נאמר: "רקם גיאה וגינאה דאשקלון"⁹.

לעומת זאת בגבולות 'מסעי' (במדבר לד, ג-ה) נאמר:

(ג) והיה לכם פאת נגב ממדבר צן על ידי אדום והיה לכם גבול נגב מקצה

7. שם, עמ' סח.

8. תוספתא שביעית פ"ד, ירושלמי שביעית פ"ו ה"א.

9. עיין באנצלופדיה תלמודית ערך ארץ ישראל, וארץ חמדה (ח"א עמ' קפ מהדורת מוסה"ק).

ים המלח קדמה:

(ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים ועבר צנה והיו תוצאתיו מנגב לקדש ברנע ויצא חצר אדר ועבר עצמנה:

(ה) ונסב הגבול מעצמון נחלה מצרים והיו תוצאתיו הימה:

בעניין גבולות עולי מצרים יש כמה שיטות, אבל אפשר להגדיר שיש שלשה קווי גבול מרכזיים בדרום הארץ.

הקו הצפוני (קו מלא) הוא הגבול לפי 'תבואות הארץ'; הקו הדרומי יותר הוא הגבול לפי 'אדמת קודש' והקו הדרומי ביותר הוא לפי הגרי"מ טיקוצ'נסקי זצ"ל. עיקר המחלוקת הוא האם מגיעים עד לנילוס, והוא הקצה המערבי של ארץ ישראל או רק עד נחל אל עריש.

על סמך ידיעות אלו כתב ה'כפתור ופרח'¹⁰:

בכל מקום שהוא מנחל מצרים ועד כזיב ואינו נזכר עליו שהונח בכיבוש שני, כמו שהוזכר בית שאן וזולתו, ראוי הוא שנקחהו במוחזק מעזרא עננין טבריא, ויהי דינו כדינו, והתוספתא (דמאי פ"א ה"ט) מסייע לנו בזה. לדעת ה'כפתור ופרח', כל הגבול מנחל מצרים (וגבולות מסעי) וצפונה עד כזיב גם הוא בגדר כיבוש עולי בבל, אלא אם כן ברור לנו שהניחוהו כפי שהדין לעניין בית שאן.

יסוד דברי ה'כפתור ופרח' הוא התוספתא (דמאי פ"א ה"ט): 'הלוקח מן הספינה ביפו ומן הספינה בקסרי חייב'. מדברי התוספתא מוכח שיש חזקה של ארץ ישראל עד שיוודע שהדבר מחו"ל בוודאות. יסוד זה הביא גם הרמב"ם בפיה"מ (דמאי פ"א מ"ג): 'הכלל אצלנו חזקת ארץ ישראל חייב עד שיוודע שהוא פטור'.

על כן כתב ה'כפתור ופרח' שכל מה שהגיע מגבולות עולי מצרים בדרום הארץ, דינו כטבריה (וגבולות עולי בבל), ומברכים גם על מעשרות של ירק, ואין לפטור מברכה על ירק אלא במקומות שוודאי דינם כחו"ל.

יש לבאר שכנראה, לדעת ה'כפתור ופרח', גבולות עולי מצרים ועולי בבל מקבילים לפחות בצד הדרומי כפי שכתב ב'אדמת קודש' (עמ' צד) והובא בארץ חמדה¹¹. לפי האמור, מובן מדוע ה'כפתור ופרח' חילק בין גבולות עולי מצרים לבין גבולות עולי בבל בצד הצפוני של הארץ וכתב שכל המקומות שבצד הצפוני הם

10. כפתור ופרח פ"ה, הוצ' בית המדרש להתיישבות, עמ' סט.

11. ארץ חמדה ח"א שער ד ס"ז אות ד, עמ' קעו; וכן בעמ' קעט במהדורת מוסה"ק.

ספק כבית שאן. דהיינו בצד הדרומי כל הספקות הם כטבריא, ובצד הצפוני כל הספקות הם כבית שאן.

1. הגבול הדרומי מערבי

לדעת הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ז) נראה שעולי מצרים לא כבשו מערבית לאשקלון, וכן ברש"ס¹² הסביר שעולי מצרים לא כבשו אלא עד אשקלון, ומאשקלון לדרום, וכל המשולש המערבי עד נחל מצרים היו רק מעלי מסים ולא כיבוש מוחלט, ולכן לא נחשבו גבול עולי מצרים, כמבואר במפה של בעל 'אדמת קודש': העולה שה'כפתור ופרח' מספר על מנהג ארץ ישראל שלא בירכו בבית שאן על תרומת ירק ופירות, אבל ברור לו שבצד הדרומי גבולות עולי מצרים ועולי בבל חפפו ומלבד המשולש אשקלון, קדש עד נחל מצרים שלשיטות מסוימות לא כבשו כלל עולי מצרים או שהיו רק מעלי מסים, ועל כן, לפי הכפתור ופרח, אם אין ידיעה שמקום מסוים לא נכבש בידי עולי בבל, מעמדו כגבולות עולי בבל וחייב, וכל הספקות, חזקתם שהם מארץ ישראל.

סיכום

לפי רוב הראשונים, בגבולות עולי מצרים מפרישים הן מדגן, תירוש ויצהר הן מגידולי ירק ופירות, ולפי שיטות אלו יש לברך על ההפרשה. ה'כפתור ופרח' כתב שהמנהג בבית שאן היה שלא בירכו על הפרשת תרומות ומעשרות מגידולי ירק ופירות רק במקומות שברור שהם כבית שאן, כלומר שבוודאי לא נכבשו בידי עולי בבל. ואילו בגבול הדרומי כל מקום שלא ברור שלא נכבש, הוא במעמד של גבולות עולי בבל, ויש להפריש בברכה על הכול עד שיוודע בבירור שלא נכבש בידי עולי בבל. בגבול הדרומי הגבול המצמצם ביותר של גבולות 'מסעי' הוא של בעל 'תבואות הארץ', ועל כן בכל השטח של גבולות 'תבואת הארץ' בדרום ובמערב עד קו אשקלון קדש, יש להפריש בכל הפירות והירקות תרומות ומעשרות בברכה.

12. רש"ס לירושלמי שביעית פ"ו ה"א; וכן בפירושו הפנ"מ לירושלמי שם.

הרב דוד אייגנר

איסור כלאי הכרם במינים שהשתנה ייעודם*

א. הצגת השאלה

במשנה במסכת כלאים (פ"א משניות א-ג) הובאו כ- 45 מיני צמחים שדנה בהם המשנה האם הם כלאיים זה בזה; מינים כגון: 'חטים, זונין, קשות, מלפפון, חזרת, עולשין, כרישים, כוסבר, חרדל, דלעת המצרי, פול מצרי...!

יש להניח שרוב המינים המובאים במשניות אלו, הם מינים ששימשו למאכל אדם או בהמה, משום שמינים שאין בהם שימוש כלל, אינם נאסרים, כמובא במשנה (וכלאים פ"ה מ"ח) וברמב"ם בהלכות כלאים (פ"א ה"ד)! וכן הובאו חלק ממינים אלו בתור דוגמא לסיווג המינים השונים, ברמב"ם בהלכות כלאים (סוף פ"א).

* ברצוני להודות לרב יהודה עמיחי על עזרתו הרבה בכתיבת מאמר זה.

1. דבר פשוט הוא שמינים העולים מאליהם בכרם, ואינם משמשים לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, אינם נאסרים בכרם ואין חיוב לעוקרם. אמנם כתב הרמב"ם (פ"ה הי"ט) שמיני דשאים העולים מאליהם בכרם נאסרים, אך כוונתו היא למינים המשמשים למאכל או לשימוש מסוים, כפי שביארו את הגדרת 'מיני דשאים' המאירי (חולין ס ע"א, ד"ה כבר ידעת, באפשרות א), רש"ס (כלאים פ"ה ה"ז במשנה, ד"ה מין זרעים), ארץ חמדה (ח"ב, תשנ"ט, עמ' נו, ד"ה מיני הדשאים), כרם הארץ (הכ"א עמ' קי, ד"ה וכן כל), וזהב הארץ (פ"ה הי"ט אות לז, ד"ה אבל באמת).

אף לדעת הראב"ד (פ"ה הי"ט, וכפי שיבואר להלן), שתולה את האיסור בקיומו של הצמח, אין איסור בהשאת מינים אלו. וכן ישנם הגורסים שמיני דשאים העולים מאליהם אינם כלאיים בכרם, כגרסת רבנו תם (ספר הישר סי' תקכ), וביאור הגר"א (יו"ד סי' רצו ס"ק ז) בתוספתא (פ"ג הי"ג). וכן יש לומר סברא פשוטה, שאם יש לאסור גם מינים אלו, הרי שיש לאסור למעשה את כל המינים הקיימים בעולם, וודאי שאין כל חיוב כזה.

אם כן, ודאי הוא שמינים אלו שימשו למאכל בזמן חז"ל. אולם בימינו, הגם שלא ניתן לזהות זיהוי ודאי חלק ממינים אלו, ברור הוא שיש כאלו שמשמשים כיום למאכל וישנם כאלו שוודאי אינם משמשים לכך כיום. אם כן נשאלת השאלה, מה דינם של מינים שבזמן חז"ל נאסרה זריעתם בכרם, משום שנחשבו לצמחי מאכל, וכיום הם נחשבים לצמחים רעים, שבעל הכרם כלל אינו מעוניין בהם?² האם מותר להשאירם בכרם?

ב. זיהויים של הצמחים

אחד הקשיים העומדים בפנינו הוא שאלת הזיהוי של צמחים אלו. יש מינים רבים שזוהו על ידי חוקרים, במידה זו או אחרת של סבירות, ולפי הזיהוי, חלקם אינם משמשים כיום למאכל אדם או בהמה³. להלן כמה דוגמאות:
חזרת גלים - זוהתה בתור חסת המצפן (*serriola lactuca*), והיא צמח בר שאין לו כל שימוש קבוע כיום.
פלסלוס - זוהה בתור תורמוס הצהוב (*lupines luteus*), והוא צמח בר שאין לו כל שימוש קבוע כיום.
נפוס - לדעת פרופ' פליקס מדובר בכרוב הנפוס (*brassica napus*), שממנו עושים כיום את שמן הקנולה.
פול הלבן - זוהה בתור לבלב מטפס (*dolchos lablab*), צמח שמשמש כיום בעיקר לנוי⁴.
מובן שמינים שמשמשים אף כיום למאכל, אין כל שינוי בדינם, וחל איסור בקיומם בכרם. (חמשת מיני דגן, חרדל, כרוב וכדומה), אך יש לשאול מה דין המינים שכיום אינם משמשים כלל למאכל, כחסת המצפן, התורמוס הצהוב ודומיהם⁵.

- יש לציין כי לשאלה זו ישנן משמעויות רחבות בקשר לסוגיות רבות בהלכות כלאי הכרם, כלאי זרעים, בהלכות תרומות ומעשרות ובהלכות שביעית, במאמר זה נדון במשמעויות שיש לכך בקשר לכלאי הכרם בלבד.
- ראה 'כלאי זרעים והרכבה' לפרופ' י' פליקס; 'מחברת צמחי המשנה' של הרב קאפח בעריכת ז' עמר; ז' עמר 'חמשת מיני דגן'; וסקירתו של הרב יואל פרידמן, אמונת עתיד 92, (תשע"ב) עמ' 76-80.
- זיהוי זה הוא על פי פרופ' פליקס, הרב קאפח לא זיהה מין זה.
- להרחבת הדיון בשאלה האם בזרעי מאכל אדם שהתקלקלו אסור לזרעם משום כלאי זרעים, ראה 'חוקות הארץ' (פ"א ה"ד בחידושים אות ג). וכן ראה ירושלמי (כלאים פ"א,ה"א)

ג. המינים האסורים בכרם

בראשית הדברים יש לשאול מהם המינים הנאסרים בכרם.

מובא בגמרא (מנחות טו ע"ב):

קנבוס ולוף אסרה תורה דתנן היתה שדהו זרועה קנבוס ולוף לא יהא זרוע על גביהם שהן עושות לשלש שנים שאר זרעים מדרבנן הוא דאסירי בביאור גמרא זו ישנן דעות רבות בראשונים, ונחלקו מהם המינים הנאסרים בכרם. כפי שכותב ר"ת ב'ספר הישר' (סי' תקיט): 'רבו הפירושים והלכות על זה וסברות לאין קץ ואין לעמוד על סוף השמועה וקשיותן לרוב עליה'.

עם זאת, בראשונים יש שני כיוונים מרכזיים להגדרת המינים הנאסרים: לדעת ראשונים רבים ובראשם הרמב"ם (הל' כלאים פ"ה ה"ג, ה"ו), חמשת מיני דגן, קנבוס ולוף, מיני ירקות וזרעים הראויים למאכל אדם או בהמה, נאסרים בזריעתם בכרם, ומיני זרעים שאינם נאכלים מותרים בכרם⁶. מובן, שהגדרת המין הנאסר תלויה במינו.

לדעת הראב"ד (כלאים פ"ה ה"ח) צמח נאסר בכרם אם הוא כזה שרגילים לקיים אותו, וכך ביאר הרדב"ז דעתו (פ"ה ה"ו): 'וא"כ אין הדבר תלוי במיני ירקות או מיני זרעים אלא הדבר תלוי אם מקיימין אותן או לא'.

השולחן ערוך (יו"ד סי' רצו סע' א-ב) פסק כדעת הרמב"ם ורוב הראשונים, על כן במאמר זה נדון בשיטתם.

ביחס לזונים. הגמרא הסיקה שם שמכיוון שמעיקר בריאתם הזונים הם מין חיטה, אינם כלאיים עם החיטים למרות שצורתם שונה.

6. ישנן דעות רבות בהגדרת המינים הנאסרים בכרם, וכן בחומרת האיסור, והאם מיני ירקות אסורים מן התורה או מדרבנן. יודגש כי מהראשונים המובאים להלן, אין חולק על כך שחמשת מיני דגן, קנבוס ולוף אסור מן התורה לזרעם בכרם: ראה רש"י (מנחות טו ע"ב, ד"ה אסרה תורה), תוספות (מנחות טו ע"ב; ד"ה והתירו, יבמות פג ע"א ד"ה רבי יוסי), רבנו חיים הכהן (שטמ"ק מנחות טו ע"ב אות ב, ותוס' רבינו פרץ), סמ"ג (ל"ת סי' רפ), ראב"ן (סי' נג), לבוש (יו"ד סי' רצו סע' ב), ערוה"ש (יו"ד סי' רצו סע' ז), בתי כלאים (אות לח), ר"ת (ספר הישר סי' תקיט), יראים (סי' עו, סי' שפט), רשב"א (ברכות כב ע"א) בשם הראב"ד, ספר החינוך (מצוה תקמח).

בביאור דעת הרמב"ם (הלכות כלאים פ"ה ה"ג וה"ו) בנידון, ראה רדב"ז וכס"מ (פ"ה ה"ג), ביאור הגר"א (יו"ד סי' רצו ס"ק ז), החכמת אדם (שער משפטי ארץ פ"ד סעיף ב), אבן האזל (כרם ציון חלק ח הע' על רמב"ם כלאים פ"ה ה"ו).

ד. 'דאוי' ו'עומד' בכלאי הכרם

יש לשאול האם כדי שמין מסוים ייאסר בכרם די בכך שהוא יהיה ראוי למאכל אדם או בהמה, על אף שבפועל אין אוכלים אותו, או שמא צריך שמין זה יהיה עומד למאכל אדם ובהמה, היינו שרגילים לאוכלו?⁷

כתב ה'לבוש' (יו"ד סי' רצו סע' יד): 'כל מיני דשאים הנאכלין שעולין מאליהן בשדה הרי הם מקדשין בכרם **אם זרען שם**'. ניתן ללמוד מדבריו שלא די בכך שהם יהיו זרעים הנאכלים (ולענייננו, ראויים למאכל), אלא יש צורך שבעל הכרם יעשה מעשה על מנת שהם יאסרו, ומובן שדין זה הוא אף במינים המיועדים למאכל אדם⁸. וכן ניתן להבין מה'חזון יחזקאל' (כלאים פ"ג הי"ג) שמבאר את גרסת התוספתא (שם), שרק מיני דשאים שעשויים לקיים אותם, הגדלים במקום שהוא איננו מקום זריעה, נאסרים⁹.

אם כן, לא די בכך שצמח יהיה ראוי למאכל אדם או למאכל בהמה, אלא צריך שהוא יעמוד לכך¹⁰.

ה. קיום צמחים בכרם

יש לשאול האם גידולו של צמח במקום מסוים או בזמן מסוים, מגדירה אותו עומד למאכל או ראוי למאכל, במקומות ובזמנים שאין מגדלים אותו.

במשנה (כלאים פ"ה מ"ח) נחלקו רבי אליעזר וחכמים, האם המקיים קוצים בכרם קידש. לדעת רבי אליעזר קידש, ולדעת חכמים לא קידש. הגמרא (שבת קמד ע"ב, ב"ב קנו ע"ב, ירושלמי כלאים פ"א ה"א) ביארה שטעמו של רבי אליעזר הוא שמכיוון שישנם מקומות שבהם מקיימים את הקוצים למאכל בהמה, הרי שהקוצים נאסרים בכל המקומות, על אף שאין מקיימים אותם שם. אך לדעת חכמים, קיום הצמח במקום מסוים אינו משפיע על כל שאר המקומות, ולכן אם שבערביא ישנם המקיימים אותו, אזי בערביא הוא נאסר, אך המקיימו במקום אחר לא קידש.

7. הדיון בשאלה זו שונה מהדיון בדעת רבי אליעזר וחכמים, כפי שיבואר להלן, משום שהם חלקו בשאלה האם מנהג של מקום מסוים משפיע על כל שאר המקומות, ואילו הדיון כאן הוא בעצם הגדרת המין הנאסר.

8. ראה חזו"א (כלאים סי' א ס"ק יט ד"ה והא). הוא הסתפק בדין זה ולא הכריע.

9. ראה 'מנחת ביכורים' על התוספתא (כלאים פ"ג הי"ג), שם הוא מבאר שמדובר במקום שאיננו מקום זריעה.

10. ראה 'קטיף שביעית' (עמ' 57 הערה 19), דיון דומה בעניין שביעית.

הירושלמי (כלאים פ"א ה"א) הוסיף לבאר בדעת חכמים:

תמן אין דרך בני אדם להביא קרנים ממקום למקום ברם הכא דרך בני אדם להביא זונין ממקום למקום.

הרש"ס וה'פני משה' לירושלמי שם, ביארו שדי בכך שמביאים צמח מסוים למקום, על מנת שהוא ייאסר, ואין צורך בזריעתו על ידי רוב העם, על מנת שהוא ייאסר.¹¹

הרמב"ם (הלכות כלאים פ"ה ה"ח) פסק כדעת חכמים:

הרואה בכרם עשב שאין דרך בני אדם לזרעו אף על פי שהוא רוצה בקיומו לבהמה או לרפואה הרי זה לא קדש, עד שיקיים דבר שכמוהו מקיימין רוב העם באותו מקום, כיצד המקיים קוצים בכרם בערב שרוצים בקוצים לגמליהם הרי זה קדש.

מדברי הרמב"ם מובן שהקיום האסור הוא דווקא הקיום של צמח באותו מקום שרגילים להשתמש בו. אך צמח שאין רגילים להשתמש בו באותו מקום, אף אם הוא ראוי למאכל, אינו נאסר כלל.

כדעת חכמים פסקו 'כפתור ופרח' (פנ"ח, ד"ה קוצים בכרם), שו"ע (יו"ד סימן רצו סעיף יד) וכן נקט הרע"ב (פ"ה מ"ח, ד"ה לא קדש).¹²

מתוך כך נוכל להבין, שקיומו של צמח מסוים ייאסר בכרם, רק אם הוא צמח שנהוג לקיימו לצורך אדם או בהמה, ולא מספיק שיהיה ראוי למאכל, ונראה שהעובדה שבזמן מסוים קיימו אותו אינה משפיעה על זמנים אחרים שבהם אין מקיימים אותו.¹³

11. יש לכך משמעות למינים כגון החרדל, (חרדל מצוי, חרדל שדה, בן חרדל, וכרוב שחור שיש המזהים אותו בתור החרדל שבמשנה), שבארץ הוא מוגדר בתור צמח בר שמזיק, ואילו בעולם, בעיקר בקנדה ובדרום אמריקה, מגדלים אותו לצורך אכילה, כתבלין וממרח, ואף מייבאים לארץ. ברור הוא שלא נוכל להתירו בכרם משום שגם בארץ הוא משמש למאכל.
12. יש לציין כי הריטב"א (שבת קמד ע"ב, ד"ה ופרקינן) פוסק כדעת רבי אליעזר, אולם בב"ב (קנו ע"ב, ד"ה אמר רב חסדא), פוסק כדעת חכמים. וכן יש לציין, שנחלקו הפרשנים בשאלה האם דברי חכמים הם רק לגבי קיום הקוצים בכרם, אך לא לגבי זריעתם מתחילה בכרם, והיא אסורה על אף שאין מקיימים כמותם; או שדבריהם נאמרו אף לגבי זריעה מתחילה בכרם, והיא מותרת מכיוון שלא מקיימים כמותם. ראה רדב"ז ו'צפנת פענח' (הל' כלאים פ"ה ה"ח). מכל מקום לא נחלקו בכך שלדעת חכמים, בפעולת הקיום גרידא אין איסור.
13. אמנם הגמרא עסקה במקומות שונים באותו זמן, וכאן הדיון הוא לגבי זמנים שונים, אך נראה לומר שבפשטות הוא הדיון גם בזמנים שונים, משום שאנו למדים שהגדרה של

ראיה נוספת לדבר ניתן למצוא בעובדה שבהמה יכולה לאכול כמעט את כל סוגי הצמחים, וברור הוא שעל אף שהיא יכולה לאכול אותם, אין הם נאסרים בכרם, שאם לא כן לא היו דנים הפרשנים כלל בגדרי מאכל בהמה, וכן בגדרי 'מקיים קוצים בכרם'.

כמו כן, לדעת הראב"ד, שהאיסור תלוי ברוב העם מקיימים, הדבר נבחן לפי המנהג והמציאות באותו זמן, ועל כן צמח שבימי חז"ל קיים ונאסר בכרם, אין הכרח שייאסר גם בימינו.

פטור זה מאיסור כלאיים קיים גם בזרעים המיועדים למאכל אדם, כפי שכותבים 'מראה הפנים' (כלאים פ"א ה"א, ד"ה טעמא), 'אמרי בינה' (ח"א סי' י, ד"ה והטעם), חזו"א (וי"ד סי' ריד) על הגמרא (חולין ס ע"א), וכן כך נראה מדברי הריב"מ (כלאים פ"ה מ"ח, ד"ה וחכמים), והמאירי (ב"ב קנו ע"ב)¹⁴.

ז. זריעה במפולת יד ומספר הזרעים בכרם

במאמר זה אנו עוסקים בצמחים שגדלו ללא זריעה (צמחי בר), משמעות הדבר היא שמין אחד משני מיני הזרעים, גדל בכרם בלא שנזרע בידיים.

אמר רבי יאשיה בגמרא (ברכות כב ע"א; קידושין לט ע"א; חולין קלו ע"ב; ירושלמי ברכות פ"ג ה"ד): 'לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד', ונפסקה שם ההלכה כמותו. הראשונים נחלקו בהבנת דבריו. הרב אביגדור כהן צדק וסיעתו, סוברים שדברי רבי יאשיה הם רק לגבי איסור כלאיים מן התורה. דהיינו, כל עוד לא התבצעה זריעה משותפת של שני מיני זרעים וחרצן יחד עימם, אין איסור מן התורה, אולם יש איסור מדרבנן¹⁵.

לעומתם, ראשונים רבים ובראשם הרמב"ם, סוברים שהאיסור מן התורה הוא גם כשאין הזריעה מתבצעת במפולת יד, ודברי רבי יאשיה נסובים על חיוב המלקות, שלוקה רק אם זרע שני מינים וחרצן יחדיו, אך עדיין אסור מן התורה לזרוע אפילו

הצמחים בתור ראויים או עומדים למאכל היא על פי המציאות, ואין לחלק בין מקומות שונים לזמנים שונים.

14. אמנם כתב ערוך השולחן (וי"ד סי' רצו סע' יח) שדין זה הוא רק במינים המשמשים למאכל בהמה או לרפואה, ולא למאכל אדם, אך אין רבים הסוברים כמותו.

15. דין זה הוא לגבי כל מיני הזרעים, אף זרעים שנאסרים בזריעה במפולת יד עם חרצן מן התורה; כך סוברים: הרב אביגדור כהן צדק (שבולי הלקט ח"ב סי' מב ד"ה עוד הוסיף הרב), רא"ש בדעת הראב"ד (הל' כלאים סי' ד) והרמ"ה. רבנו ירוחם (נתיב כא ח"ב) בדעת הראשונים רבים.

מין אחד בכרם¹⁶. יוצא אפוא, שלדעת הרב אביגדור כהן צדק וסיעתו, חיוב המלקות ואיסור התורה כרוכים זה בזה, ואם נזרעו בכרם אף שני מינים, אך שלא במפולת יד, התבואה והגפנים נאסרים מדרבנן בלבד. לעומת זאת, לדעת הרמב"ם וסיעתו, חיוב המלקות ואיסור התורה אינם כרוכים זה בזה, והתבואה והגפנים נאסרים מן התורה גם כשזרע מין אחד בכרם, ללא מפולת יד.

ח. איסור כלאי הכרם בזמן הזה

יש לדון מהי חומרת כלאי הכרם בזמן הזה; לדעת התוספות (יבמות פא ע"א, ד"ה מאי היא), הרשב"א (ביצה ג ע"ב, ד"ה ורבי שמעון) וה'משנה למלך' (הל' מאכלות אסורות פ"י הי"א); איסור כלאי הכרם בזמן הזה הוא מדרבנן, מכיוון שלדעתם אף קדושה שנייה בטלה.

אולם לדעת הרא"ש (הלכות כלאים סי' א אות ג), איסור כלאי הכרם בזמן הזה הוא מדאורייתא, ופסק הרמב"ם בהלכות תרומות (פ"א ה"ה וה"ו), שלעניין מצוות התלויות בארץ, קדושה שנייה לא בטלה, ועל כן מובן שלדעתו איסור כלאי הכרם כיום הוא מדאורייתא¹⁷.

י. סיכום

- א. הגדרת הצמח הנאסר תלויה במינו.
- ב. לא די בכך שהצמח יהיה ראוי למאכל אדם או בהמה, אלא הוא צריך לעמוד לכך בפועל.
- ג. הגדרת הצמח בתור צמח העומד למאכל תלויה בשאלה האם הוא נאכל באותה תקופת זמן שמדובר בה, גם במינים הראויים למאכל אדם.
- ד. צמחי בר שגדלים בלי שנזרעו במפולת יד על ידי אדם, לדעת הרב אביגדור כהן צדק וסיעתו, אין בהשארות הזרעים איסור מן התורה, אך לדעת הרמב"ם וסיעתו,

16. כך סוברים: רמב"ם (הל' כלאים פ"ה ה"ז), שיטה לא נודע למי, ריטב"א, רמב"ן, מאירי (קידושין לט ע"א), ר"ן (קידושין טז ע"א בדפי הרי"ף), כפתור ופרח (פרק נו) וראשונים נוספים.

17. ראה 'חוות בנימין' (סי' קה עמ' תרעג), שם דן בשאלה האם: 'השינוי שבא בעקבות דרך העיבוד החקלאי שבזמננו יכול להשפיע ולשנות את ההלכה, דפשטא דמילתא שהוא כן, כיון שההלכה תלויה בסיבה ידועה כל שבטלה הסיבה ממילא משתנה גם התוצאה... ומ"מ צ"ע לדינא, ולמעשה יש להחמיר'. ראה 'ארץ חמדה' (ח"ב מהד' תשנט עמ' צ פ"ט) שם יש דיון דומה, לגבי דיני הרחקה מירקות.

יש בכך איסור מן התורה.

- ה. לדעת התוספות והרשב"א, איסור כלאי הכרם בזמן הזה הוא מדרבנן.
ו. מיני זרעים שעולים מעצמם בכרם ואין בהם כל שימוש, לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה, ניתן להשאירם בכרם ואין חיוב לעוקרם.

יא. הדרכה מעשית

- א. צמחים שמשמשים בהם כיום, או אף במינים וכמיני דגן - ראה בהערה¹⁸, יש לעוקרם מהכרם.
ב. צמחים שאין משמשים בהם בארץ אך מובאים לארץ בתור מיני מאכל וכחודל מצוי, יש לעוקרם מהכרם.
ג. צמחים שאין רגילים להשתמש בהם כיום, אין חובה לעוקרם מהכרם.

18. יש להדגיש זאת משום שהדבר מצוי מאוד במיני דגן שגדלים מעצמם בתור גידולי בר (חיתת הבר, בן חיטה למינהו, שעורה למיניה, שיבולת שועל, שמאוד נפוצה בכל הארץ), ולעיתים אף אינם דומים במראם למינים התרבותיים שאנו מכירים, אך חוסר דמיון זה נובע מהעובדה שהחקלאות המודרנית טיפחה זנים מסוימים כדי לקבל כמות ירק וגרעינים גדולה יותר, אך למעשה מדובר באותו מין ממש שלא טופח, על כן נשאר איסורו בכרם מהתורה. וכן לדעת הרוב המוחלט של הראשונים, חמשת מיני דגן אסורים מן התורה בכרם.

בטבלה זו פירטנו מינים מספר של **צמחי בר המצויים** כיום ברוב חלקי הארץ וככל הנראה גם הוזכרו במשנה, וציינו מה דינם בכרם.

שם הצמח בזמננו	דינו
גד השדה (כוסברה)	יש חיוב עקירה
מיני הדגן השונים	יש חיוב עקירה
חלמית (חוביזה)	אין חיוב עקירה
חסת המצפן	אין חיוב עקירה
חרדל מצוי, חרדל השדה	יש חיוב עקירה
חריריים מצויים	אין חיוב עקירה
טופח ריסני	אין חיוב עקירה
כרוב שחור / כרוב הנפוס	יש חיוב עקירה
עולש מצוי	אין חיוב עקירה
תורמוס	אין חיוב עקירה

הרב יעקב אפשטיין

זיתי מאכל שנמכרו לנוכרי בסוף גידולם

שאלה

יהודי מגדל זיתים, ומכיוון שכמות הזיתים קטנה ועבודת המסיק רבה, הוא מוכר אותם¹ לפני מסיקתם לנוכרי שמכינם למאכל (לא לשמן). האם הוא חייב בהפרשת תרומות ומעשרות? ואם כן, איך יפריש כאשר הזיתים ברשות הנוכרי ובבעלותו?

א. חיוב בתרומות ומעשרות מדרבנן

פסק הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הי"ג):

ישראל שמכר פירותיו לעכו"ם קודם שיבואו לעונת המעשרות וגמרן העכו"ם פטורין מן התרומה ומן המעשרות ואם אחר שבאו לעונת המעשרות אף ע"פ שגמרן העכו"ם **חייב בכל מדבריהם**, וכן העכו"ם שגמר פירות ישראל, הואיל ודיגונן ביד עכו"ם אינן חייבין בתרומה ומעשרות אלא מדבריהן.

במקרה שלפנינו הזיתים כבר הגיעו לעונת המעשרות, ועל כן, על אף שהזיתים נמכרו הם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן.

כך כתב בשו"ת רדב"ז (ח"ו סי' ב' אלפים קז)²:

דתנן והזיתים משיביאו שלישי. וכתב הרב (=הרמב"ם) ז"ל הזיתים משיעשה

1. הערת העורך י"פ: עי' במאמרי, 'מכירת פירות לגוי', התורה והארץ ד, עמ' 139-149, דיון על איסור 'לא תחנם' במכירת פירות לגוי בעודם במחבר.

2. הרדב"ז נשאל על זיתים הנלקחים מן הנוכרים, שדינם דומה: לפני עונת המעשרות פטורים ואחרי עונת המעשרות חייבים, והובא כאן כדי להגדיר את זמן החיוב של זיתים.

שמן אחד מתשעה ממה שהם ראויים לעשות כשיגמרו³, ודבר ברור שהזיתים שמוכרים הגיעו לעונה זו ונמשך רבינו אחר גרסת ספרו מהו שליש שליש לוג. ואפילו לפי שיטת המפרשים שליש מה שראויים לעשות, או שליש גדול, אנו רואים בעין שהזיתים הנמכרים הגיעו לעונה זו. ואפילו שיהיה הדבר ספק יש לחוש להחמיר וכ"ש שיש לנו לעשות כדברי הרב אשר סמכו עליו כל הגלילות הללו ועוד שהוא מחמיר הילכך דל מהכא שלא הגיעו לעונת המעשרות דודאי הגיעו...

במקרה שלפנינו הם נמכרים כמה ימים לפני מלוא הבשלתם ולכן הם חייבים בתרומות ומעשרות. ואף על פי שבדרך כלל זיתים משמשים לשמן, ומזיתי שמן מפרישים לכתחילה מהשמן, אולם מזיתי מאכל (=זיתי כבש) מפרישים קודם החמצתם, וכל שכן במקרה זה, שיהיו לאחר מכן ביד נוכרי⁴. וכך כתב הראי"ה קוק בשו"ת 'משפט כהן' (סי' לב):

דבאמת דין פשוט הוא בשו"ע סי' של"א ס"ו: ישראל שמכר פירותיו לנכרי קודם שיבאו לעונת המעשרות וגמרון הנכרי פטורין, ואם אחר שבאו לעונת המעשרות, אע"פ שגמרון הנכרי חייב בכל, ועונת המעשרות היינו בתבואה משהביאה שליש, וזוהי דעת הרמב"ם בה' י"ב דפ"א, והראב"ד שמשיג על זה איננו משיג כי אם להחמיר ולא להקל. א"כ קם דינא, דכל שבאו לעונת המעשרות ביד ישראל, אע"פ שגמרון הנכרי חייבין בכל. הקושי במקרה שלפנינו הוא שהפירות נמכרים בעודם על העץ, ואז לא ניתן להפריש מהם. ואילו לאחר מסיקתם הם ביד הנוכרי ושייכים לו, ואם כן ישראל אינו יכול להפריש מהם.

יש להעיר שאותה שאלה קיימת לגבי מפעלים של נוכרים הקולטים תוצרת חקלאית ממגדלים יהודים ומעוניינים בהפרשת תרומות ומעשרות, כיון שהשוק הגדול לתוצרתם הוא של ישראל. רוב הפירות והירקות המעובדים במפעלים נקנים

3. כן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה למעשרות פ"א מ"ג. אולם בי"ד החזקה לא הזכיר זאת.
4. הערת העורך י"פ: עי' במאמרו של הרב יהודה עמיחי, אמונת עתיד 29 (תשנ"ט), עמ' 27-30, שם נכתב שבדרך כלל מזיתים כבושים עדיף להפריש תרומות ומעשרות לאחר הכבישה. אמנם במקרה דנן בוודאי עדיף להפריש לפנייה.

מהמגדלים לאחר עונת המעשרות, ובחלקם אף אחר גמר המלאכה שנעשה על ידי ישראל. במקרים אלו הפירות טבלים עד שהפרישו מהם תרומות ומעשרות.⁵

ב. תרומת נוכרי

נאמר במשנה (תרומות פ"ג מ"ט):

העובד כוכבים והכותי תרומתו תרומה ומעשרותו מעשר והקדשן הקדש, ר' יהודה אומר: אין לעובד כוכבים כרם רבעי, וחכמים אומרים יש לו. תרומת העובד כוכבים מדמעת וחייבים עליה חומש ור' שמעון פוטר. ולכאורה לגבי השאלה שנשאלנו, אם הנוכרי יפריש בעצמו על הפירות שברשותו, הרי על פי דינא דמשנה תרומתו תרומה. (ואמנם לגבי המקרה שנשאלנו עליו, אין הנוכרי חייב בכך שהרי אינו מצווה בתרומות ומעשרות וחובת ההפרשה על המגדל היהודי, ואפשר שהנוכרי אינו רוצה בכך).

אולם הרמב"ם פסק (הל' תרומות פ"ד הט"ו):

העכו"ם שהפריש תרומה משלו דין תורה שאינה תרומה לפי שאינן חייבין, ומדבריהן גזרו שתהיה תרומתו משום בעלי כיסין, שלא יהיה זה הממון של ישראל ויתלה אותו בעכו"ם כדי לפוטרו, ובודקין את העכו"ם שהפריש תרומה אם אמר בדעת ישראל הפרשתה תנתן לכהן, ואם לאו טעונה גניזה שמא בלבו לשמים, בד"א בארץ ישראל...

נראה שכיוון שתרומת הנוכרי נחשבת לתרומה רק מדרבנן⁶, לגבי ישראל, אף על פי שהנוכרי תיקון עדיין הפירות הם טבל, ולכן במקרה שהפירות הם טבלים, כגון שנקנו מישראל לאחר מירוח, תיקון נוכרי לא יועיל לגבי ישראל. אם כן כדי שישראל יוכלו לקנות מהנוכרי פירות, הם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות על ידי ישראל.

5. אם המירוח עשאו ישראל, חייבים הפירות מן התורה. אם הגיעו לעונת המעשרות בידי ישראל, והמירוח עשאו נוכרי חייבים מדרבנן. בשני המקרים הפירות הם טבלים (ולא ניתן להפריש מזה על זה, כיוון שאלו חייבים מן התורה ואלו מדרבנן). לכן אם הנוכרי מעוניינים לשווק את תוצרתם לישראל, הם חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות. לא נדון בשאלות נוספות שעולות, כגון: פיקוח על כשרות מוצרים נוספים המוכנסים לתוצרת המוגמרת, בישולי נוכרים וכד'.

6. ולא תועיל הפרשה מדרבנן של נוכרי עבור חיוב הפרשה מדרבנן של ישראל.

ג. שליחות של נוכרי עבור ישראל או של ישראל עבור נוכרי בתרומות ומעשרות

במשנה בתרומות (פ"א מ"א) נאמר:

חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה... עובד כוכבים שתרם את של ישראל אפילו ברשות אין תרומתו תרומה. ופירש הריב"מ"ץ:

ונכרי שתרם של ישראל אפילו ברשות. דכתיב אתם גם אתם לרבות שלוחכם, מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית". עולה שנוכרי אינו יכול להיעשות שליח לתרום.

והרמב"ם פירש:

אשר תקחו מאתם פרט לתורם את שאינו שלו. ואמרו ואפילו ברשותו, ר"ל אם מנהו ישראל, וזהו שאמר ה' כן תרימו גם אתם, ואמרו אתם גם אתם לרבות שלוחכם. פירוש דבר זה, אמרו אתם יורה עליהם, ואמרו גם אתם יורה על הספחותם לאחרים, לפי שמלת גם ענינה "איצ'א", וכשתאמר וגם אתם משמע שיש שם זולתם יתרום והוא שלוחו, ואמרו מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית.

בירושלמי (תרומות פ"א ה"א) נאמר על משנה זו:

ר' שמואל בר נחמן שמע לכולהון מן הכא [שמות כה, ב-ג] דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה פרט לגוי.

ולומד שגוי, כשם שאינו מצווה, אינו יכול להפריש בכל דרך עבור ישראל. הגמרא בגיטין (כג ע"ב) מסיקה שגוי אינו יכול להיעשות שליח לישראל להפריש תרומות ומעשרות. משום שנאמר "מה אתם בני ברית, אף שלוחכם בני ברית". וכן בקידושין (מא ע"ב).

ומפרש רש"י על הגמרא בגיטין:

מה אתם בני ברית - מהולים ובאו בברית מצות.

אף שלוחכם בני ברית - לאפוקי עובד כוכבים אבל עבד בן ברית הוא דכתיב (דברים כט) מחוטב עציך וגו'.

בהמשך הירושלמי בתרומות (פ"א ה"א) נאמר:

ר"ז רבי אחא רבי יסא רבי יוחנן בשם רבי ינאי אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית אתם עושין שליח

ואין הגוי עושה שליח. רבי יוסי סבר מימר אין הגוי עושה שליח בגוי אחר חבירו הא בישראל עושה. א"ל רבי זעירא מיניה ומיניה אתם עושין שליח ולא בישראל ודכוותה אין הגוי עושה שליח אפילו בישראל. התיב רבי הושעיא והא מתני' מסייעא לרבי יוחנן: אמר רשב"ג ומה אם ירצה הגוי הזה שלא לתרום פירותיו אינו תורם הא אם רצה תורם רבי אבא אמר במאמין על ידו.⁷

מפרש ה'פני משה':

התיב ר' הושעיא והא ברייתא מסייעא לר' יוחנן. כלומר לסתם דבריו של ר' יוחנן דמשמע הוא כדמדייק ר' יוסי דדוקא לעכו"ם אחר חבירו אינו עושה שליח הא לישראל עושה כדלקמיה.

אמר רשב"ג. תוספתא היא בריש פ"ו דדמאי דתני שם המקבל שדה מן העכו"ם מעשר ונותן לו אמר רשב"ג ומה אם ירצה העכו"ם הזה שלא לתרום ולעשר פירותיו אינו תורם אלא חולק ונותן לו בפניו ודייקנן הא אם רצה העכו"ם תורם הישראל בשבילו אלמא דיכול לעשות שליח להישראל.

ר' אבא אמר. דלא היא דהכא לאו בשליחות הוא אלא במאמין העכו"ם ומסכים על ידיו של הישראל ושפיר דייקנן הא אם רצה העכו"ם להסכים על מה שהישראל עושה ותרום פירותיו היא תרומה ודמיה להא דמיייתי לעיל קטן שהניחו אביו במקשה והיה תורם וכו' דנמי לאו מטעם דשליחות הוא דאין שליחות לקטן אלא מפני שאביו אימן והסכים על ידו.

עולה מן הירושלמי שגוי אינו יכול למנות שליח, אבל הוא יכול להסכים שישראל יתקן את פירות הנוכרי, והסכמה מזו מועילה לתקן את הפירות על ידי ישראל.

7. וכן מקבילה בירושלמי דמאי (פ"ו ה"א, בשינויים קטנים): "רבי זעירא רבי יוסי רבי יוחנן בשם רבי ינאי: אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית אתם עושין שליח ואין הגוי עושה שליח. רבי יסא סבר מימר אין הגוי עושה שליח ביד אחר חבירו הא בישראל עושה אמר ר' זעירא ומינה אותן עושין שליח ולא בישראל ודכוותה אין הגוי עושה שליח אפילו בישראל התיב רב הושעיה והא מתנית' מסייעא לרבי יוחנן אמר רבן שמעון בן גמליאל מה אם ירצה הגוי הזה שלא לתרום אינו תורם אמר רבי בא במאמין על ידיו".

וכך כתב הרש"ס על הירושלמי תרומות:

שנותן לו נאמנות וכי תרים ישראל אדעתיה הוא דמפריש ולא אדעתיה

דגוי והכי קיי"ל כר' זעירא.

וכן על הירושלמי דמאי, כותב במפורש שאין נוכרי יכול להיעשות שליח לישראל. עולה מהרש"ס שאין הלכה כדעה שהסכמה מועילה, וצריך דווקא שליחות, והיא כאמור אינה מועילה בנוכרי.

בחלק ג' של ספרי ('חבל נחלתו' סימן לב), הבאתי מחלוקת ראשונים, האם גילוי דעת המועיל להפרשת תרומות ומעשרות הוא מטעם שליחות או שאינו מטעם שליחות⁸. בין האחרונים, הגרש"ז אויערבאך סמך על דעה זו שאינו מטעם שליחות, וכך כתב בשו"ת 'מנחת שלמה' (תניינא [ב - ג] סי' קז⁹):

ז) ועפי"ז נלענ"ד על דבר המנהג שהנכרים קונים פירות מפרדסים של ישראל ומביאים אותם אח"כ לעיר ומניחים להממונה על המעשרות

8. שו"ת הר צבי (או"ח ב סי' ד) כתב את הסתפקותו בדרך זו: 'הנה בעיקר הדבר נסתפקתי זה מכבר בהפרשת תרומה וכן בהקדש דפשוט לן דאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, אם הבעלים נותנים רשות להקדיש אבל לא בתורת שליחות, אלא דמגלי דעתייהו שאינם מקפידים בהקדשו של זה, אם יכול הלה להקדיש דבר שאינו שלו. וצדדי הספק הוא, אי האי כללא דאין אדם תורם ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, אם הוא מצד עכוב הבעלים, ומשום דלאו כל כמיניה להתפיס בקדושה חפץ של חבירו בעל כרחו אבל לא בעינן שיהא שלו דוקא, או שנאמר דכל מה שאינו שלו אינו יכול להקדיש אם לא בתורת שליחות, ויהיה נ"מ לדינא בחפץ של הפקר שאין לו בעלים המעכבים אי נימא דבעינן שיהא שלו דווקא ואינו /אינו/ יכול להקדישו, אבל אם נאמר דהעיקר הוא שלא יהיו בעלים המעכבים יכול להקדיש דבר הפקר, וכן נאמר דנ"מ לענין השאלה שהגוי רוצה שהישראל יתקן פירותיו אע"פ שאין לו שליחות, מ"מ מכיון דאין כאן בעלים המעכבים יכול הישראל להפריש ולתקן פירותיו שלא מדין שליחות'.

וכן שו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סי' סז) ביאר כך: 'ולכאורה י"ל דתליא במה שנסתפקתי אם אחד נותן רשות להקדיש ולתרום גם שלא מתורת שליחות אי מהני, דאם העיקר הוא מטעם דהחייב הוא על הבעלים, א"כ באומר שאינו רוצה לתרום או כפי מש"כ הט"ז ביו"ד דבאינו רוצה לאכול אין המצוה עליו ובנותן רשות לאחר יועיל אף שלא מתורת שליחות כיון דבשל גוי יכול לתרום, אבל אם נאמר דלא מהני נתינת רשות, ע"כ מוכח דמצד עצם ההפרשה וההקדש אי אפשר בלי שליחות דאי מטעם דהמצוה עליו אי גלי דעתא דלא ניחא ליה למיעבד מצות אמאי לא מהני, ועיין'. למעשה הגרצ"פ פרנק לא סמך על ניחותא ונתינת רשות, ועי"ע בשו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' ב.

9. הדברים נכתבו במקורם בקונטרס 'לאפרושי מאיסורא' שבסוף מעדני ארץ תרומות, וכן כתב במעדני ארץ, תרומות פ"ד ה"ג.

להפריש תרו"מ גם מפירותיהם ונתעורר ע"ז הגר"מ קלירעס ז"ל דאיך יכול
 הישראל להפריש אצלם מאחר שאין שליחות לעכו"ם ועיי"ש בספרו דף
 מ"ד ע"ב, ולפי האמור נראה דלפי מה דקיי"ל כהרמב"ם דסגי נמי
בניחותא אין צריכים כלל בזה לא לדין זכיה ולא לדין שליחות אלא
כיון שנתנו הבעלים רשות ואין שום עכוב מצדם שפיר יכולים אחרים
לתרום, וגם נתבאר לעיל שכן סובר גם הרא"ש¹⁰ בשטמ"ק לב"מ מ"ט
 ע"א, ונמצא שלפי"ז אין שום מקום לחלק בין בעלים עכו"ם לבעלים
 ישראל, וכעי"ז כתב בהגהות קרני ראם בתמורה ב' ע"ב דכיון שאמירת
 כל הרוצה להמיר וכו' אינו אלא מטעם נתינת רשות ולא שליחות מהני
 נמי גם בשל נכרי עיי"ש...

ואף שקוטנו של הגרש"ז אויערבאך עבה ממותני, יש להעיר שפרט ל'קרני ראם'
 שהביא בתור סיוע לדבריו, לא מצאנו שניחותא של נוכרי תועיל לישראל לתרום
 בשל נוכרי. ונראה לי שהמחלוקת תלויה בשאלה האם גם ניחותא נובעת מדין
 הערבות במצוות ולא תועיל לגבי נוכרי, או שהיא כביכול הקניית בעלות על הפירות
 עד כדי יכולת להפריש מפירותיו של נוכרי. לפי הגרש"ז אויערבאך נראה כדעה
 השנייה, ולכן ישראל יוכל להפריש בשל נוכרי. אולם לפי דלות הבנתי אי אפשר
 לעשות בממונו של נוכרי פעולות מצוותיות שאין לו שום חיוב בהן, כאשר הפעולות
 המצוותיות נובעות מהקניין והבעלות של האדם על דבר. ולכן ניחותא או נתינת
 רשות לא תועיל כדי להפריש תרומות ומעשרות משל גוי.
 אף שהגרש"ז אויערבאך פרסם את דבריו בכמה מקומות, נראה שלמעשה לא
 נהגו כדבריו, ולא פעלו על ידי נתינת רשות או ניחותא¹¹.
 נראה שכדי שישאל ישראל יפריש משל נוכרי על של נוכרי, חייבים להקנות את הפירות
 לישראל המפריש¹², ואחר כך יחזירם במתנה לנוכרי.
 כך נכתב בשו"ת 'שאלת דוד' (וי"ד סי' יח, ג):

10. על האמור (ב"מ מט ע"א): "ישראל שאמר לבן לוי: כור מעשר יש לך בידי - בן לוי רשאי
 לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר". הרא"ש הקשה, הרי לא הגיע ליד בן לוי, אם כן איך
 יכול לעשותו תרומת מעשר? ותירץ: או משום מכירי לוי, או "א"נ לא גרע מנותן רשות
 לחברו שיתרום מכריו על תבואה שלו".
11. ולא כאמור בספר 'הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית' (פ"א סי' 4 אות ב).
12. ובשאלה שנשאלה לפנינו ניתן לעשות זאת על ידי שיוור בקניינו של הנוכרי, שהפירות יהיו
 שייכים לישראל עד אחר ההפרשה.

ועוד נראה לי דאי אפשר לישראל המוכר לתרום על של הגוי דהא הוי כתרומם משלו על של חבירו ומה שאמרו הרי שאנסו מבית המלך את גרנו אם בחובו חייב לעשר זה דוקא בעוד שהתבואה ברשותו בטרם שנלקחה לבית המלך, אבל לאחר שנלקחה לבית המלך ונכנסה התבואה לרשותו של המלך שוב אי אפשר לעשר עליה דהוי כתרומם משלו על של חבירו שאין תרומתו תרומה] ואף דלא נפשטא בנדריים דף ל"ז דין התורם משלו על של חבירו זה דוקא בישראל דיכול להעשות שלוחו ולזכות לו לתרום בשבילו משא"כ בגוי שאין שליחות וזכיה לגוי ודו"ק בזה". וא"כ אפילו נשתיירו ביד ישראל פירות שלא מכר לנכרי אינו יכול לעשר משלו על של של נכרי. (ועי' לקמן בדברי שו"ת מנחת יצחק).

וכך נכתב בשו"ת 'משפט כהן' (סי' נא):

מה שנמכר לנכרי אי אפשר לתקן כ"א ע"י קניה מהנכרי בחזרה, ולפחות שיקנו מהנכרי באיזה מטבע השיעור של תרומות ומעשרות כולם.

וכן הגרצ"פ פרנק (כרם ציון) תרומות, הלכות פסוקות; 'גאון צבי' פ"ב ס"ק יב) כתב לגבי שאלה שהובאה לפניו:

הספיקות הצריכות עיון בכאן הוא: (א) כיצד יכול לעשר על מה שביד גוי הרי אין שליחות לגוי, וכפי שביארתי בכמה מקומות יש לדון **דבמשלו על של גוי אי"צ תורת שליחות ויכול להפריש.**

וכן כתב בשו"ת 'הר צבי' (או"ח ח"ב סי' סז):

אבל באמת דבריו מופרכים מירושלמי ערוך פ"א דתרומות ובריש פ"ז דדמאי דאיתא להדיא דישראל אינו יכול לתרום את של נכרי מטעם דאין שליחות לעכו"ם... דמזה מוכח דגם של נכרי בעי שליחות דאי לא בעי שליחות היכי כייל דישראל אינו תורם את שאינו שלו, הא איכא של נכרי דתורם את שלו, וא"כ אדרבה מכאן מוכח דישראל אינו תורם גם של נכרי, ואין לחלק דשלא לרצונו אינו תורם אבל מדעתו תורם, דאם באנו לדמות לפדיון הקדש א"כ אין חלוק בין מדעתו לבע"כ, ואם תליא ברצונו א"כ שוב באנו לדין שליחות, ושפיר י"ל דהך והתורם את שאינו שלו כללא הוא דבלי שליחות אינו תורם בין של ישראל ובין של עכו"ם אף בשעשאו שליח ורק בנכרי מוסיף אח"כ, דהוא אף בשליחות של ישראל אינו תורם ובזה גרע מישראל, ובעכו"ם שניהם שוים דאף ברשות

אין תורמין ורק ברשות ישראל יש חלוק ביניהם, ומדלא נקט והתורם את שאינו שלו מישראל משמע דכולל גם גוים. וכן שו"ת 'מנחת יצחק' (ח"ט סי' קי) דן בפירות השייכים למדינה ועדיין לא הופרש מהם, כיצד יפרישו עליהם, ומבאר שם:

דיש להשלטון דין בעלות בזה, ובכחם לעשות שליח להפרשת תרו"מ, וכן כתבו באריכות הרבנים, הגאון הגדול מוה"ר ישראל יעקב פישר שליט"א והגאון הגדול מוה"ר אברהם דוד הורוויץ שליט"א חברי הבד"צ, והג' מוה"ר י' מ' אהרנסון שליט"א רב פתח תקוה והמחוז, והג' מוה"ר משה שטרנבאך שליט"א ר"מ, והג' מוה"ר א"י זלניק שליט"א ר"מ בישיבת עץ חיים פעה"ק, ועוד ת"ח גדולים האריכו בבירורים ונמוקים וטעמים נכונים להצדיק ככל הנ"ל. ואנחנו פעה"ק הוספנו עוד תוספת תיקון על הנ"ל, היינו שהרבנים הממונים על זה, יקנו בקנינים המועילים עפידת"ק חלק מהפירות כשיעור הצריך להפרשת תרו"מ, כדי להפריש מפירות שלהם על הפירות ששייכים להשלטון, ויהי' לזה דין התורם משלו על של חברו כמבואר בהתשובות דלהלן, (ושוב הוספנו עוד תיקון לקנות כל הפירות שיהי' שלנו ולהפריש תרו"מ ואח"כ למכור להסוחרים הנו"נ בזה).

הוא נושא ונותן האם מספיק להקנות לתורם רק את הכמות הטבלים שיהיו אחר כך תרומות ומעשרות, ואז יפריש משלו על של חברו. ואם תרומתו משלו על של חברו הוא מדין שליחות, ולא תועיל בנוכרי, ויצטרכו הקניית כל הפירות לישראל התורם מהפירות של נוכרי; או שכלל אינו מדין שליחות, ולכן תועיל אף בנוכרי. ועי"ע בשו"ת 'שארית ישראל' לגרי"ז מינצברג (יו"ד סי' סז), שדן בבעיה דומה לשלנו.

מסקנה

המוכר פירותיו לנוכרי לאחר עונת המעשרות, ישייר בקניינו שהפירות אינם שייכים לגוי עד לאחר הפרשה, או שיחזור ויקנה ממנו בקניינים המועילים את הפירות ויפריש מהם. וכן יעשו במפעלים הקונים מישראל ומוכרים אחר כך תוצרתם לישראל.

הרב יואל פרידמן

שותפות של יהודי וגוי במאפייה

הצגת השאלה

מאפייה א' נקנתה על ידי חברה ב'. זו האחרונה מצויה בבעלות חלקית וקרוב ל-54% של חברה ג' מחו"ל, ששייכת לגויים. האם יש חיוב להפריש חלה, ואם כן, האם יש לברך על ההפרשה?
 ראוי לציין שגם חלק מן העובדים במאפייה הם גויים. הלישה מתבצעת בצורה אוטומטית, ללא מגע יד אדם, על ידי הכנסה של כ- 100 ק"ג קמח וכמות מים מתאימה למערבל, ולחיצה על כפתור ההפעלה.

א. לישה של עיסת ישראל בידי גוי

חלק מן הפועלים במאפייה הם גויים, ומתעוררת השאלה האם עיסת ישראל שלש אותה גוי חייבת בחלה אם לא?
 במשנה (חלה פ"ג מ"ה), נאמר:

עובד כוכבים שנתן לישראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה נתנה לו מתנה עד שלא גלגל חייב ומשגלגל פטור העושה עיסה עם העובד כוכבים אם אין בשל ישראל כשיעור חלה פטורה מן החלה.
 נמצאנו למדים שעיסה של גוי, אף שישראל לש אותה, מכל מקום היא פטורה מן החלה, כי היא שייכת לגוי. וכן כתב ר"ש בפירושו למשנה (שם): 'דשל גוי היא אלא שישראל מגלגל את העיסה'.

מה הדין במקרה ההפוך, בעיסה של ישראל שגוי הוא אשר לש אותה? האם נאמר שגלגול הגוי פוטר? הרא"ש מסיק מן המשנה שבמקרה זה חייבת; וזו לשונו:
 כיוון דהעיסה של גוי אין גלגולו של ישראל חייבתה. וכן עיסת ישראל אין גלגול הגוי פוטרתה.

אמנם יש ראשונים¹ הסוברים שגלגול הגוי פוטר, כפי שמירוח הגוי פוטר. כשם שמירוח הגוי פוטר בתבואה של ישראל, כך גם לישת הגוי פוטרת בעיסה של ישראל. ובאמת ר' אליעזר ממייץ² היה מסופק בכך, ולכן הוא לא נתן לשפחתו ללוש את העיסה: 'וכל מה שהיו אוכלין הייתה אשתו מגלגלת או שפחתו פחות מכשיעור'. אך הדעה המקובלת בראשונים³ היא שמה שקובע את חיוב הפרשת החלה אינו עצם מעשה הלישה, אלא הבעלות על העיסה בעת לישתה. ולכן אם העיסה שייכת לישראל – חייבת בחלה, אף אם נילושה על ידי גוי. הדברים מוסברים בבהירות בספר 'אור זרוע', והוא מבחין בין פטור של מירוח הגוי לבין גלגול הגוי:⁴

ולפי המנהג צריכין אנו לפרש דגלגול עכו"ם אינו דומיא דמירוח עכו"ם ולא מקרי גלגול אא"כ שהעיסה של עכו"ם. אע"פ דגבי תרומה נקרא מירוח עכו"ם אע"פ שהתבואה של ישראל התם משום דכתיב דגנך בדיגון תלי רחמנא אבל גבי חלה לא כתב גלגול שיה' משמע דבגלגול תלא רחמנא אלא כתב רחמנא עריסותיכם דמשמע שבמי שהעיסה שלו תלא רחמנא, עכ"ל.

וכן נפסק בשו"ע (וי"ד סי' של סעי' א): 'ושל ישראל חייבת אפילו לשה לו עובד כוכבים'.⁵ ולפי זה, העובדה שחלק מן העובדים הם גויים וכן שהלישה מבוצעת על ידי מערבב חשמלי,⁶ אינה משנה, שכן כאמור, העיקר הוא שהעיסה שייכת לישראל ודי בכך כדי לחייב בחלה.

1. שבולי הלקט סי' ריב; הל' ארץ ישראל המיוחס לטור, דין חיוב חלה סעי' ז; מאירי בשם 'יש אומרים', בבית הבחירה לקידושין שם, וכן בחלה פ"ג מ"ה; וראה שזו דעת ר' אליהו מעכו, מובא בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' נו, ובמאמרי 'דפים מפנקס הלכה של רבי אליהו מעכו', אמונת עתיד 92 (תשע"ב), עמ' 11 הערה 13 וליד ציון הערה 68.
2. מובא בס' אור זרוע, זרעים, הל' חלה, סי' רלה (מהד' קליין, עמ' תשנ"ו/2).
3. ראב"ה ח"א סי' קסה; אור זרוע שם; שו"ת הרשב"א ח"ה סי' נו, ובפסקי חלה שער ד פ"ג; ר"ש ורא"ש שם; שו"ת הרא"ש כלל ב סי' ב; ועוד ראשונים: עיין באוצר מפרשי התלמוד, חלה, עמ' תקלה, הערה 40.
4. אור זרוע שם, עמ' תשנ"ז; ואמנם גם לגבי תרומות ומעשרות דנו בשאלה האם מירוח ישראל בפירות הגוי מחייב בתרומות ומעשרות, עיין באוצר מפרשי התלמוד, שם, עמ' תקל"ז, הערות 48-46.
5. ועי' ש"ך לשו"ע שם ס"ק ב; ביאור הגר"א לשו"ע שם ס"ק א.
6. לפי הדעות שפוסלות מצות מכונה בפסח, כי חסרה בהן 'לישה לשמה' (ועיין בשו"ת יחוה דעת ח"א סי' יד), יש לעיין האם הפוטרים עיסת ישראל שנילושה על ידי גוי, פוטרים מחמת גלגול

ב. שותפות ישראל וגוי בעיסה

בהמשך המשנה שם, נאמר: 'העושה עיסה עם הנכרי אם אין בשל ישראל כשיעור פטורה מן החלה...'; והר"ש מפרש שמדובר במקרה שישראל וגוי שותפים בעיסה.⁷ מבואר אפוא במשנה שעיסה של שני שותפים, ישראל וגוי, חייבת בחלה אם יש לישראל בעלות על חלק מן העיסה כשיעור חלה, ואם לאו – פטורה. הר"ש למשנה (שם), שואל לפי מסקנה זו, על הנאמר בגמרא (חולין קלה), שבשותפות של ישראל וגוי – פטורה העיסה מן החלה, שכך נאמר בגמרא (שם ע"א):

לכדתניא: בהמת השותפים חייב בראשית הגז, ור' אלעאי פוטר; מ"ט דר' אלעאי – אמר קרא צאנך – ולא של שותפות; ורבנן – למעוטי שותפות עובד כוכבים...

ר' אלעאי ורבנן נחלקו לגבי חיוב ראשית הגז בבהמת השותפים. לדעת ר' אלעאי פטור כי נאמר 'צאנך – המיוחד לך' (רש"י), ואילו לדעת רבנן חייב. אך מבואר בגמרא שלכולי עלמא, בשותפות הגוי – פטור הן מראשית הגז והן מתרומה. הר"ש יוצא מנקודת מוצא שאם שותפות הגוי פוטרת מתרומה, הוא הדין גם בחלה, שכן הוקשה דינה לתרומה. לכן הוא שואל כיצד מן המשנה לעיל למדנו שעיסה ששייכת לישראל ולגוי חייבת בחלה? הר"ש מיישב שבגמרא חולין (שם), מדובר במקרה שאין לישראל בעלות על עיסה שיש בה כשיעור, אבל אין הכי נמי, אם יש לו – חייב; וכן כתב גם הרא"ש (פי' המשנה שם).

הגר"א בביאורו לשו"ע (ו"ד סי' של ס"ק ה), דוחה את תשובת הר"ש והרא"ש שעסקה בלישנא קמא בגמרא בחולין (שם). לדעתו אי אפשר לפרש שהגמרא בחולין פוטרת מחיוב חלה מהסיבה שבחלק העיסה של ישראל אין כשיעור חיוב חלה, כי הגמרא השוותה בין חלה לתרומה, ובזו האחרונה אין שיעור, ואף על פי כן פטור

הגוי, או שמחמת שאין כאן גלגול ישראל המחייב. ועיין משפט כהן סי' לג; שם הוא נוטה לומר שדווקא מירוח ישראל מחייב, ולכן אם המירוח נעשה במכונה, ייתכן שאינו חייב בתרומות ומעשרות מדאורייתא. אך הגר"צ פ' פראנק (שו"ת הר צבי, ח"א, סי' כו, ד"ה ולי נראה להעיר), חולק וסובר שאין צורך במירוח ישראל כדי לחייב ורק מירוח הגוי פוטר, וכן מביא משם ס' תורת הארץ שמירוח קוף מחייב.

7. נקודת המוצא של דיוננו היא שחברה בע"מ, היא שותפות לכל דבר ועניין, וכך נוקטים רוב הפוסקים, עיין במה שכתב מו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, בשו"ת באהלה של תורה א, עמ' 48-59, ובפרט בעמ' 57-58 והערה 76.

מן התרומה.⁸ וזו לשון הגר"א: 'והתם א"א לומר כתירוץ הרא"ש דהא תרומה אף בכ"ש חייב'.

'ספר התרומה' (סי' פג) מביא בשם רבו, ר"י הזקן,⁹ תירוץ אחר לקושיה הנ"ל; וזו לשונו:¹⁰

ונראה למורי רבי' **דכי קנו קמח יחד הישר' והגוי פטורה דבכל פורתא יש חלק גוי ומתני' דמחייבא מיירי בשקנו כל אחד ואחד קמח לבדו ואחרי כך לשין קמחן יחד והכי איתא בירושלמי¹¹ ר' חייא בר בון בעא קומי ר' זעירא ואפ' יש בשל ישר' כשעור אמאי חייבת בחלה יעשה קב מכאן וקב מכאן וקב של גוי באמצע אמ' לי' ואינו מעורב ע"י גידין בתמיה א"כ משמע שלא קנו ביחד קמח דאז לא הוה שייך למימר דגידין¹² וחוטין נושכין יחד מזה לזה...**

ר"י מבחין בין מקרה שגוי וישראל קנו את הקמח בשותפות, כי אז פטורים הם מהפרשת חלה, לבין מקרה שכל אחד בא עם הקמח שלו והם לשים את העיסה יחד, שאז חייבת העיסה בחלה. הסברה היא שבמקרה הראשון, הגוי שותף בכל גרגיר של קמח, ולכן פטורה. אך כשכל אחד בא עם הקמח שלו ורק לשים את העיסה יחד, נראה שחלק מן העיסה שייכת לגוי וחלק מן העיסה שייכת לישראל, וחלק זה האחרון חייב בחלה. ר"י מביא ראיה מן הירושלמי (חלה פ"ג ה"ד):¹³ 'ואינו מעורב על ידי גידין?' ר' זעירא שואל על דין המשנה, וטוען שה'גידים', 'החוטים' או חלקי עיסה של ישראל מצויים בחלקי העיסה של הגוי. מציאות זו אפשרית כשכל אחד בא עם הקמח שלו, ואז ניכרת עיסתו של ישראל וניכרת עיסתו של הגוי, עם חוטם וגידים שמחברים ביניהם. אך כשישראל והגוי קונים יחד את הקמח, כל חלקי העיסה מעורבים יחד, ואז אכן פטור מן החלה.¹⁴

8. ועיין עוד מהרי"ט אלגאזי, הל' חלה אות י ס"ק ו (מהד' אויערבאך, עמ' רלז-רלח).

9. ר"י הזקן היה גם רבו של הר"ש.

10. עפ"י כתב יד לונדון 518.

11. ירושלמי חלה פ"ג ה"ד (מהד' האקדמיה ללשון העברית עמ' 323 שו' 32-34).

12. בירושלמי שם: 'ע"י גויים'.

13. ירושלמי חלה, מהד' האקדמיה ללשון העברית, עמ' 323, שו' 32-34.

14. נקודת המוצא של פירוש ר"י בירושלמי, היא שלדעת ר' זעירא יש בעיסה 'גידין' רק אם ישראל וגוי קנו כל אחד את הקמח שלו. אך אם הם קנו את הקמח ביחד, העיסה מעורבת

לפי זה במקרה דנן, שהמאפייה היא בבעלות של ישראל ושל גוי, ואף הקמח נקנה בשותפות, לכאורה, יש לפטור מהפרשת חלה.

אלא שתשובות ר"ש (למשנה חלה שם) ור"י (שהובאה ב'ספר התרומה') נסובות על הלישנא קמא בגמרא חולין (שם), ששותפות הגוי – פוטרת מחלה. **אך לפי הנראה, מסקנת ההלכה היא כלישנא בתרא**, שגם בשותפות הגוי, חייב בחלה:¹⁵ 'ואיבעית אימא: שותפות עובד כוכבים בתרומה רבנן חיובי מחייבי'. וזו לשון 'ספר התרומה' (שם):

ובראשית הגז¹⁶ **יש איכא דאמ' שותפות גוי בתרומה חיובי מחייב' כן בפסחים**¹⁷ יש לשון זה דעיסות ארנונא חייבת לפי זה אין צריך כלום מלישנא דפסחים דעיסת ארנונא פטורה סבר כלישנא דראשית הגז דשותפות גוי פטורה ואפ' (כאיכא) [כי¹⁸ איכא] דאמ' דראשית הגז דשותפות גוי חייב היינו בחלק הישר' [וההיא דפסחים דפטור היינו בחלקו של גוי].¹⁹

וכן כתב הגר"א שם, גם לדעת 'ספר התרומה', שבכל שותפות של ישראל ושל גוי, חייבת העיסה בחלה אם יש בחלק העיסה של ישראל כשיעור חיוב חלה: וכן תירץ סה"ת במסקנא שם אלא הא דארנונא דפ"ק דפסחים (ו' א')

היטב ואין 'גידין'. ועיין בחזו"א (דמאי סי' יג ס"ק ב ד"ה ובריר'), שהמחלוקת בין ר' זעירא לבין ר' בון, אינה קשורה למחלוקת אם 'יש בילה' או 'אין בילה' בעיסות. הוא מבאר שהמקשן (ר' בון) סבר שכיוון שהעיסה מעורבת על ידי הגידין של הגוי, 'אינקליש' החיבור של ישראל, ואילו התרצן (ר' זעירא) סבר שגם חיבור קלוש נחשב חיבור.

15. אמנם אין זה מפורש לגמרי בספר התרומה, ואין הוא מביא את הכרעתו בחלק ה'סימנים'. נוסף על כך, מדברי אור זרוע להלן נראה להפך. ועיין בספר התרומה (סי' קלד, דפוס תשס"ד, עמ' רכב/1), שכשיש שתי לשונות בתלמוד, לדעת ריב"א, העיקר כלשון ראשון, ולדעת ר"ת העיקר כלשון ראשון, אך בשל סופרים יש ללכת אחר המקל. ועיין בסדר תנאים ואמוראים, מהד' הרב ק' כהנא, עמ' 25, אות מט; תוספות ע"ז ז ע"א, ד"ה ובשל תורה; חידושי הרמב"ן למסכת ר"ה, סוף פ"ג; ספר גט פשוט להרב משה אבן חביב כלל ז; הרב יצחק לאמפרונטי, פחד יצחק, ערך 'שתי לשונות'.

16. חולין קלה ע"א.

17. פסחים ו ע"א.

18. עפ"י כ"י לונד 3.

19. עפ"י כ"י לונד 3.

קשה וצ"ל דשם אפי' אין בשל ישראל שיעור בלא חלק הארנונא וכ"כ בסה"ת ואין נ"מ בזה לדינא...

אמנם 'אור זרוע'²⁰ מסיק שהעיסה חייבת בחלה רק כאשר כל אחד מביא את הקמח שלו, אך בשותפות מלאה, כשהיו שותפים גם בקניית הקמח – פטורה. בשו"ע (וי"ד סי' של סעי' ג) פסק בסתמא שבכל שותפות חייבת: ישראל שהוא שותף עם העובד כוכבים, אם אין בחלק הישראל כשיעור, פטורה. ואם יש בה כשיעור, חייבת...

לאור הנ"ל, במקרה דנן שהמפעל הוא גם בבעלות ישראל, ובוודאי שבכל עיסה שכאמור יש בה כ- 100 ק"ג קמח, יש שיעור חיוב חלה שהוא בבעלות ישראל, חייבת העיסה בהפרשת חלה.

ג. דין 'בילה' וביטול חלק עיסת ישראל ברוב עיסת הגוי

השאלה שנשאלת בנידון דידן היא כפולה. גם לאחר שהסקנו שעיסות המאפייה חייבות בחלה, כי דינן כעיסה של שותפים גוי וישראל, ישנן שתי בעיות: 1. אנו נוקטים בדרך כלל ש'אין בילה', לאמור שהתערובת של עיסות גוי וישראל אינן מעורבות היטב, וייתכן שכאשר יפריש, תעלה בידו רק עיסה פטורה. 2. בנידון דידן, חברה ג' שבבעלות גויים מחזיקה 54% מחברה ב' שבבעלות ישראל, ואולי נאמר שעיסת ישראל בטלה ברוב בעיסת הגוי, ושוב פטורה מן החלה.

בשו"ע (וי"ד סי' של סעי' ג) נאמר שבשותפות של ישראל וגוי – חייב בחלה ומפריש מיניה וביה. והט"ז לשו"ע (שם, ס"ק ב), מביא מדברי הרא"ש שאפשר להפריש מיניה וביה, שכן 'יש בילה' בדבר לה, ומלבד זאת די בהפרשת כלשהו, ולכן בוודאי יפריש מן החיוב.

וזו לשון הרא"ש (הל' חלה סי' ו):

ויראה דאי אפשר להפריש מיניה וביה דבשיעור חלה שיפריש אי אפשר שלא יהא בו מעיסת עובד כוכבים ונמצא שמפריש מן הפטור על החיוב. אלא לש כשיעור חלה ומניח אצל העיסה ומפרישה לחלה. ומיהו נראה דיוכל להפריש מיניה וביה דיש בילה בדבר לה לכו"ע ובשיעור שיפריש אי אפשר שלא יהא בו משל ישראל וחלה אין לה שיעור מהתורה.

20. ספר אור זרוע, זרעים, הל' חלה, סי' רלז (מהד' קליין, עמ' תשנח).

ר'בית יוסף' (סי' של) דן בכך, ומסיק שאי אפשר להפריש מיניה וביה: מצאתי כתוב אשר שאלת על עיסה הנלקחה מן הגוי והיא פטורה מן החלה ולש בביתו עיסה אחרת ומצרפן ביחד ובעיסה שלש בביתו היה שיעור חלה כיצד מפריש חלה שלא יפריש מן הפטור... אלא נ"ל שיפריש חלה גדולה כשיעור גדולה של גוי ועוד דהשתא ממה נפשך נוטל חלה כמו כן מעיסה שלא הורמה חלתה...

לדעת 'בית יוסף' נמצא, שבתערובת של עיסות של ישראל וגוי אין מפרישים מיניה וביה, שכן קיימא לן ש'לכל אין בילה חוץ מיין ושמן', וכדעת הרמב"ם, הל' תרומות פי"ג ה"ד, וכיוון שהעיסות אינן מתערבות ייתכן שיפריש רק מן הפטור, והפרשתו אינה מועילה. הפיתרון שהוא מציע הוא להפריש כשיעור חלתו של הגוי ועוד קצת, באופן שבוודאי הוא יפריש מן החיוב.²¹

לגבי דין 'בילה' בקמח ובעיסות נחלקו הראשונים והפוסקים. לגבי עיסות, הרא"ש (לעיל) כתב ש'יש בילה' והמהר"ם מרוטנבורג (ד' קרימונה, סי' מ) סבר ש'אין בילה'. 'תרומות הדשן' (סי' קצ) מבחין בין תערובת של עיסות לבין תערובת של שאור ועיסה: בעיסות אפשר להקל ולהפריש מיניה וביה, ואילו בשאור יש להחמיר. המהרי"ט (ח"א סי' יח) וכן ה'משנה למלך' (הל' מעשר פי"ד ה"ח), הסבירו שיש להבחין בין דברים יבשים שבהם כל חתיכה נפרדת ואינם נבללים, לבין דברים דקים כגון קמח וגרוגרות, שנבללים ונעשים תערובת אחת, ש'יש בהם בילה', ולדבריהם ברור שבקמח 'יש בילה'.

לפי זה יש מקום לומר ששאלתנו תלויה במחלוקת אם בעיסות ובקמח 'יש בילה' אם לאו. יתר על כן, לכאורה גם יש מקום לומר שכיוון שרוב העיסה שייכת לגוי²²

21. עי' בשו"ע יו"ד סי' שכד סעי' יא, שאם נתן שאור של פטור (גוי) בעיסת חיוב, יכול בדוחק להפריש מיניה וביה, שכן נעשית כולה טבל; ועי' ש"ך לשו"ע שם, ס"ק יח, שהסביר לדעת השו"ע שכאשר עיקר העיסה היא חיוב סומכים על 'בילה' ואף ש'אין בילה' גמורה בעיסות מ"מ מועיל בחלה כי חיובה בכלשהו ובוודאי יקח גם מן החלה. אך כשעיקר העיסה היא פטור ורק השאור הוא חיוב לא מועילה 'בילה', ומפריש מיניה וביה מטעם אחר: 'לפי שנעשית כולה טבל'.

22. לא מסתבר שדברי השו"ע (יו"ד סי' של סעי' ג), נסובים רק על מקרה שחלק הגוי וחלקו של ישראל שווים, או כאשר חלקו של ישראל גדול מחלק הגוי, שכן נאמר בשו"ע (שם): 'ואם יש בה [בחלק ישראל] כשיעור חייבת...' - משמע שחלק הגוי גדול מכך, ואף על פי כן, כיוון שחלקו של ישראל הוא לכל הפחות בשיעור חיוב חלה - חייב.

(כאמור 54% בבעלות גויים) בטלה עיסת החיוב בעיסת הפטור.²³ אלא שעל זה יש לומר שמדרבנן בוודאי אינה בטלה, שכן טבל אינו בטל בחולין (רמב"ם הל' מאכלות אסורות פט"ו הי"ב), ונמצאת העיסה חייבת בחלה.

1. דין בילה בעיסה של שותפים

לענ"ד, כל הדיון אם 'יש בילה' אם לאו אינו שייך לשאלתנו, כי יש להבחין בין תערובת לבין שותפות. דין 'בילה' הוא דין ששייך לדיני תערובת, למקרים שחלק מן התערובת היא פטור או איסור, וחלקה היא היתר או חולין. בכהאי גוונא יש לדון אם האיסור בטל, ויש לדון במקרה שמפרישים, שמא כל מה שהפרשנו היה מן הפטור. בשותפות, כל העיסה שייכת לשני השותפים וכל חלק וחלק מן העיסה שייך לשניהם. לפי זה מובן שאין בעיה להפריש מיניה וביה, כי בכל חלקי העיסה מצוי חלק שחייב.

ה'בית יוסף' שהבאנו לעיל עוסק בתערובת של עיסות: 'מצאתי כתוב אשר שאלת על עיסה הנלקחה מן הגוי והיא פטורה מן החלה ולש בביתו עיסה אחרת...'. על כגון דא כתב 'בית יוסף' שכיוון ש'אין בילה', יפריש מעיסת חיוב אחרת. אך לגבי הנידון שלנו שאין מדובר בתערובת עיסות אלא בשותפות שקדמה ללישת העיסה, כתב השו"ע שאפשר להפריש מיניה וביה.

וכן כתב מפורשות הגר"א בביאורו, בהסתייגות אחת, והיא שאפשר להפריש מיניה וביה רק כאשר הגוי וישראל שותפים גם בקמח, אך אם כל אחד מביא את הקמח שלו, באנו לדין תערובת, ואזי דעת הגר"א היא ש'אין בילה' בקמח, ולכן אין להפריש מיניה וביה.²⁴ הסברה היא שכאשר השותפות היא מלאה ומוקדמת, אזי אין זו תערובת שדנים אנו אם 'יש בילה' בה, וגם אין מקום לדין הביטול שכאמור הוא דין בתערובת. וזו לשון הגר"א לשו"ע (שם, ס"ק ה):

אבל במ"ש שיפריש מיניה וביה תמוה דהא קי"ל בפ"ק דר"ה לכל אין בילה כו' ועתוס' שם ד"ה חוץ כו' ולשון רש"י שם ד"ה חוץ אטעיתיה

23. אמנם עיין בברכי יוסף (יו"ד סי' של, בשו"ר ברכה ס"ק א), שם מביא בשם רד"ק שנהגו להביא קמח למאפייה של גוי, וכתב שם שחייבת בחלה, אך הברכי יוסף מוסיף שאם רוב הקמח הוא של הגוי – פטורה, כי עיסתו של ישראל בטלה בשל גוי; ועיין בספר לקט העומר (פ"א, הערה יח), שהוא נשאר ב'צריך עיון', שכן לא מצאנו שתלוי ברוב ומיעוט, אלא בכל מקרה שיש לישראל כשיעור חיוב חלה – חייב.

24. יש לעיין מה הדין כשישראל מביא את הקמח שלו וגוי – את הקמח שלו, אך הם שותפים במים. במקרה זה ייתכן שלדעת שו"ע יכול להפריש מיניה וביה.

שכתב שדבר לח כו' ותוס' כתבו בפ"ג דמנחות (כ"ב ב') וש"מ שקמח הוא דבר לח ולא היא דוקא לענין תערובת בין יבש ללח שהחילוק הוא בין דבר המתערב לדבר העומד בעצמו משא"כ כאן... **ובזה מודינא ליה אם לקחו מתחלה הדגן או הקמח בשותפות שיכול להפריש מיניה וביה שכל קורט וקורט שניהם שותפין בו ואין שיעור לחלה וכמ"ש בס"י של"א סי"א אבל כל שנתערבו בקמח אין תקנה אלא שיטול כ"כ שיעלה ודאי מחלקו וכמ"ש בב"י בס"ס זה בשם מ"כ**

לאור הנ"ל שהשותפות של החברות ב' ו- ג' היא שותפות מוקדמת, והשותפות כוללת את כל ההוצאות וכל ההכנסות, כל חברה לפי אחוז מניותיה, אזי הדין הוא כדין ישראל וגוי ששותפים אף בקמח, ובמקרה זה לכולי עלמא חייבת העיסה בהפרשה, וממילא גם בברכה על ההפרשה.

ואמנם בספר 'חלת לחם' (סי' ט ס"ק יא), נכתב שאף בשותפות אין להפריש מיניה וביה. הוא מסתייע מדברי התוספות לסוגיית הגמרא (גיטין מז ע"ב), שכיוון ש'אין ברירה', אזי לאחר חלוקת הפירות ייתכן שישראל יקבל את חלקו של הגוי, ונמצא מפריש מן הפטור. אך רש"י (גיטין שם, ד"ה טבל) חולק וסובר שבשותפות, כל פרי וכל גרגיר שייך הן לישראל והן לגוי: 'אין לך כל חטה וחטה שאין חציה טבל וחציה חולין...'. וכך נראה גם מדברי הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"כ):

שותפות הגוי חייבת בתרומות ומעשרות... הרי טבל וחולין מערובין בכל קלח וקלח מחלקו של גוי אעפ"י שמרחן וחיובם מדבריהם כמו שביארנו. ונראה שכל מהלך התוספות הוא למאן דאמר ש'אין ברירה', וכך היא ההלכה בעיקרון ולמסקנת הגמרא ביצה לח ע"א, אלא שקיימא לן שבדרבנן 'יש ברירה', ולכן בזמן הזה, שחיוב תרומות ומעשרות וחלה הוא מדרבנן, אנו נוקטים ש'יש ברירה', וכן נפסק בשו"ע (ויו"ד סי' שלא סעי' יא).

לאור הנ"ל, גם אם נקבל את דברי התוספות, יש לומר שכאשר גוי וישראל חילקו את הפירות – כל אחד קבל את חלקו, ונמצא שישראל מפריש מן החיוב. נוסף על כך, יש לומר שהדיון של תוספות הוא לגבי מקרה שחילקו את הפירות, וישראל רוצה להפריש תרומות ומעשרות. אך כיוון ש'אין ברירה', ייתכן שקיבל את הפירות של הגוי. אך בשאלתנו, ישראל והגוי אינם מחלקים את הפירות או העוגות והלחמים, אלא הם נשארים שותפים, והחלוקה ביניהם היא רק חלוקה של כספים

לפי אחוזי המניית של כל אחד מהם. במקרה זה כולי עלמא מודים שהם שותפים לכל דבר, ואף לדעת תוספות כל פרי או כל עוגה ולחם שייכים לשניהם. כיוון שכך, אין בעיה בהפרשה מיניה וביה גם לדעת תוספות. וכך נראה מדברי החזו"א (שביעית סי' ז ס"ק כט):

איברא מש"כ הכ"מ שא"א לתקן המעשרות מני' ובל' משום אין בילה (במקרה שמוכר פירות לחברו וזכר שהם טבל, רמב"ם הל' מעשר פ"ו ה"ז, י"פ) צ"ע דהלא יכול להתנות שאם מקצתן קיימות יהי' מעשר בכל קורט לפי חשבון ובכגון זה יש בילה לכו"ע וכמש"כ רש"י גיטין מ"ז ב' והתו' לא חלקו אלא משום אין ברירה אפשר דהגיע לידו חלקו של נכרי כולו או מקצתו אבל התנו שיהי' הכל שותפות ודאי מהני וכמש"כ הגר"א סי' ש"ל סק"ה...

2. דין ביטול בעיסת השותפים

'חלת לחם' (שם) טוען טענה נוספת, שגם אם אנו אומרים ש'יש בילה', התערובת אינה מלאה. לכן יש בעיה בהפרשה מיניה וביה, כי יכול להיווצר מצב שכשמפריש חלק מן העיסה, יהיה בו 60% של הגוי והחלק של ישראל בטל, נמצא שהוציא פטור. כיוון שכך, בחלק האחר של העיסה (שיריים) הרוב שייך לישראל, ונמצא מפריש מן הפטור על החיוב. הוא מוכיח דבריו ממה שכתב הרא"ש (שהבאנו לעיל): ומיהו נראה דיוכל להפריש מיניה וביה דיש בילה בדבר לח לכ"ע. ובשיעור חלה שיפריש א"א שלא יהא בו משל ישראל וחלה אין לה שיעור מה"ת. ה'חלת לחם' שואל מדוע הוסיף הרא"ש שחלה אין לה שיעור מן התורה? גם אם יש שיעור לחלה, הרי 'יש בילה', ואם כן יש בעיסה שמפריש חצי של ישראל וחצי של גוי וזה מתאים לעיסה שאותה הוא רוצה לתקן (השיריים), שגם בה יש חצי של ישראל וחצי של גוי? מכאן מסיק ה'חלת לחם' שגם אם 'יש בילה', התערובת אינה גמורה והומוגנית, וכשמפריש עיסה ייתכן שכבר אינו מפריש כשיעור, כי הרוב בה שייך לגוי. לכן הוסיף הרא"ש שמדאורייתא די ב'כלשהו' ולכן אין בעיה בהפרשה. לאור מסקנתו מקשה ה'חלת לחם', שאם הרוב במה שהוא מפריש שייך לגוי, נמצא שמדאורייתא החיוב בטל, ואם כן נמצא מפריש מן הפטור (דאורייתא) על החיוב.²⁵

25. עי' רמב"ם, הל' תרומות פ"ה הי"ד-הט"ז. ויש להעיר שבזמן הזה, שכל חיוב חלה הוא מדרבנן, לכל היותר נמצא מפריש מחד דרבנן על תרי דרבנן, ואף האומרים שאין לעשות כן, אמרו

חשוב לציין שהרא"ש לא חשש למה שכתב ה'חלת לחם', שכן הוא פוסק שאפשר להפריש מיניה וביה, ובאמת גם ה'חלת לחם' מיישב את דברי הרא"ש, עיין שם. אלא שכל הדיון של ה'חלת לחם' אינו נוגע לענייננו, כי נקודת המוצא של הדיון שלו היא שגם אם 'יש בילה', התערובת אינה גמורה. סברתו אפשרית לגבי תערובת של עיסות, שגם לגביה כתב הרא"ש ש'יש בילה', ולגביה ייתכן שצודק ה'חלת לחם' שהתערובת אינה גמורה, ולכן הוסיף הרא"ש שאין שיעור לחלה. אך ברור גם לדעת הרא"ש וגם לדעת ה'חלת לחם', שביין ושמן התערובת גמורה והומוגנית. לאור מסקנתנו לעיל שבנידון דידן השותפות היא מלאה ומוקדמת, והמאפייה שייכת לכל שותף לפי אחוז מניותיו, אזי לדעות רש"י, הרמב"ם ואפילו לדעת התוספות – בכל חלק ובכל גרגיר של הלחמים והעוגות יש חלק שווה של ישראל וגוי. לכן לא יכולה להיווצר מציאות של מפריש מן הפטור על החיוב או להיפך. אם הרוב שייך לגוי, בהנחה שיש ביטול מדאורייתא לחלק של ישראל – מציאות זו שווה הן בחלה שמפריש והן בעיסה שאותה רוצים לתקן. אף אם יש ביטול מדאורייתא, מדרבנן הטבל אינו בטל, ונמצא מפריש מחיוב דרבנן על חיוב דרבנן.

סיכום

- א. במאפייה שבבעלות ישראל וגוי, חייבים להפריש חלה מן העיסות ולברך על ההפרשה.
- ב. עיסות של שותפים, גוי וישראל, חייבות בחלה גם אם הם שותפים בקמה, ואין מקום לחשוש לסברת ר"י שפטורות, שכן 'ספר התרומה' הכריע כדעתו של ר"י, שבמקרה זה חייב, וכן נפסק בשו"ע. כיוון שהוכרעה ההלכה, גם אין לחשוש ל'ספק ברכות להקל', גם לפוסקים שאמרינן 'ספק ברכות להקל', נגד מרן השו"ע.²⁶
- ג. כיוון שהשותפות של הבעלים השונים היא שותפות מלאה, בהכנסות ובהוצאות החברה, כל אחד לפי אחוז מניותיו – אין בעיה של 'בילה' וביטול ברוב, ולכן אפשר להפריש מן העיסות של המפעל (מיניה וביה), ואין צורך לחפש עיסות ששייכות רק לישראל.

כן רק לכתחילה; עיין בספר התרומה, הל' ארץ ישראל (הוצ' מכון התורה והארץ, עמ' 74, הערה רי).

26. בן איש חי, שנה א, פ' בראשית סעי' י.

הרב יהודה הלוי עמיחי

תקציר הלכות לט"ו בשבט

ט"ו בשבט ראש השנה לאילנות

'ארבעה ראשי שנים הם... באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמשה עשר בו' (משנה ראש השנה פ"א מ"א).

א. **משמעות ט"ו בשבט לעניין שנות ערלה:** פירות שיחנטו מט"ו בשבט ואילך – אם כבר עברו עליהם שלוש שנות ערלה, יהיו בחזקת 'נטע רבעי' ומותרים באכילה לאחר חילולם, ואם כבר עברו עליהם ארבע שנים מן הנטיעה, יתחייבו בכל דיני הפרשת תרומות ומעשרות.

ב. **משמעות ט"ו בשבט לעניין תרומות ומעשרות:** ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לעניין תרומות ומעשרות ולא בכל שנה משנות השמיטה מפרישים אותו מעשר: בשנים א, ב, ד, ה לשמיטה – מעשר שני, ובשנים ג, ו לשמיטה – מעשר עני. כל פרי שחנטו לאחר ט"ו בשבט התשע"ב, ייחשב לפרי של השנה הרביעית של המעשרות ויתחייב בתרומה גדולה – לכוהן, במעשר ראשון – ללוי, בתרומת מעשר – לכוהן ובמעשר שני – יש לחללו. פירות שחנטו לפני ט"ו בשבט, נחשבים של השנה השלישית, ואין להפריש מפירות השנה השלישית על פירות השנה הרביעית.

מנהגי ט"ו בשבט

ג. אין מתענים, ואין נופלים אפיים, ואין אומרים תחנון בט"ו בשבט; ואם חל בשבת, אין אומרים 'אב הרחמים' ו'צדקתך צדק'.

ד. יש הנוהגים לאכול בט"ו בשבט משבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, יש האוכלים שנים עשר מיני פירות, ויש האוכלים שלושים מינים. שלושים המינים נחלקים כך: עשרה פירות שגם הפרי וגם הקליפה נאכלים בהם וכגון: ענבים, תאנים

ותפוחים), עשרה פירות שקליפתם נאכלת וגרעינם נזרק (כגון: זיתים וחרובים) ועשרה פירות שתוכם נאכל וקליפתם נזרקת (כגון: שקדים ואגוזים).

ה. יש הנוהגים לאכול אתרוג בט"ו בשבט ובייחוד אתרוג שבירכו עליו בסוכות. ו. נוהגים לאכול מפירות ארץ ישראל וללמוד בזמן האכילה את ההלכות השייכות למצוות התלויות בארץ; וכשאינן בנמצא מפירות ארץ ישראל, נהגו לאכול מפירות חוץ לארץ.

ז. יש להקפיד בכל השנה וקל וחומר בט"ו בשבט שהפירות הנאכלים הם בלי חשש ערלה, מעושרים כדיון ונקיים מתולעים. ח. יש שנהגו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג נאה לשנה הבאה.

סדר אכילת הפירות וברכתם

ט. מקדימים לאכול מאכל שברכתו 'המוציא', לאחר מכן מאכל שברכתו 'מזונות' ולאחר מכן יין.

י. נוהגים ששבעת המינים קודמים לכל פירות העץ האחרים. לעומת זאת, הרמב"ם סובר שיש להקדים את הפירות שחביבים עליו כעת, ויש הנוהגים כדעתו. יא. כל הקודם בפסוק 'ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש (ותמרים)' (דברים ת, ח) קודם לברכה, ועל כן הגפן קודמת לתאנה, התאנה - לרימון, והזית - לתמר.

יב. כל הקרוב למילה 'ארץ' בפסוק, חשיבותו גדולה יותר: הזית והתמר קודמים לגפן, לתאנה ולרימון מכיוון שהזית והתמר נכתבו מיד לאחר המילה 'ארץ' השנייה, ואילו הגפן, התאנה והרימון מופיעים בריחוק של שתי מילים לפחות מהמילה 'ארץ' הראשונה.

יג. חיטה ושעורה שעובדו לתבשיל או פת, קודמים לזית ולתמר. אבל האוכל חיטה או שעורה יבשים או בתור משקה (שברכתם 'אדמה' או 'שהכול') - פירות שבעת המינים קודמים להם.

יד. פירות העץ קודמים לפירות האדמה, ויש אומרים שאם פרי האדמה חביב עליו מאוד, יש לברך עליו לפני פרי העץ.

טו. האוכל פירות ארץ ישראל משבעת המינים, צריך להזכיר בברכה את שבחה של ארץ ישראל, וחותרם 'על פירותיה' אם הפירות מארץ ישראל (רוב הזיתים, הרימונים והתמרים הם מגידולי הארץ; הצימוקים - חלקם מארץ ישראל וחלקם מחוץ לארץ).

טז. בפירות חו"ל חותרם 'על הפירות'. בכל מקום שיש לו ספק אם הפירות מארץ ישראל או מחו"ל, יסיים 'על הפירות'.

יז. אם אכל פירות שבעת המינים מהארץ ומחו"ל, יחתום 'על הפירות'.

יח. ברכת 'מעין שלוש' פוטרת גם את פירות העץ שאינם משבעת המינים.

תשובות קצרות בענייני

ט"ו בשבט

שאלה

מה משמעותם של התאריכים א' בתשרי וט"ו בשבט לעניין הפרשת תרומות ומעשרות?

תשובה

א' בתשרי הוא התאריך הקובע לעניין הירקות, וט"ו בשבט – לעניין הפירות. כלומר, השנה מפרישים מעשר שני, ולכן מראש השנה (א' בתשרי) שעבר יש להפריש מעשר שני מן הירקות. ומאחר שבפירות האילן התאריך הקובע הוא ט"ו בשבט, רק מפירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט (וממילא מבשילים באביב או בקיץ), מפרישים מעשר שני. פירות שמבשילים עד חודשי האביב, בדרך כלל חנטו לפני ט"ו בשבט, ולכן ממשיכים להפריש מהם מעשר עני. מבחינת ההפרשה עצמה אין זה משנה כי ההנחיה היא לומר תמיד בנוסח ההפרשה 'עוד תשע מאיות בצד התחתון של מה שברצוני לתקן הרי הן מעשר שני, ואם צריך להפריש מעשר עני – הרי הן מעשר עני'.

ההבדל המשמעותי הוא לעניין הברכה על חילול מעשר שני – רק בפירות שבוודאי חנטו לאחר ט"ו בשבט, יש לחלל את המעשר השני בברכה. בכל מקרה כדאי לעשות מינוי ב'בית האוצר' כדי להסדיר את נושא המטבע לחילול מעשר שני, הנתינה של המעשר הראשון והנתינה של מעשר העני עד חודשי האביב.

(למינוי אפשר ליצור קשר בטל' 08/6847325, או בפקס 08/6847055)

[הרב יואל פרידמן]

שאלה

בגינתנו גדל עץ לימון, והפירות הגדלים עליו הם לעתים משנות מעשר שונות. כיצד נהוג להפריש? לפי הרוב, לשים לב לכל פרי ופרי מתי חנט או פתרון אחר?

תשובה

שאלה זו מצויה גם בפירות אחרים: שסק, שקד ולפעמים אפרסק. היא מעשית בלימון כיוון שהלימון חונט ונותן פרי בכמה מחזורים בשנה; חלק מהלימונים חונטים לפני ט"ו בשבט וחלקם לאחריו. בעיה זו מתעוררת בדרך כלל כאשר יש כמות גדולה של לימונים, ואז קשה לזהות ולסמן את כל הלימונים שחנטו לפני ט"ו בשבט. המציאות הזו גורמת לשתי בעיות: א. כיוון שלא ידוע באיזו שנה חנטו הפירות, לא ידוע אם יש להפריש מעשר שני או מעשר עני (בשנים ב', ג' למשל). ב. אי אפשר להפריש משנה אחת על חברתה, וזו בעיה קשה עוד יותר.

מובן שיש לשים לב אילו פירות חנטו לפני ט"ו בשבט ואילו לאחריו, אך אם אין יודעים, הרמב"ם קובע שהולכים אחר הרוב (הל' מעשר פ"א הי"א), ולכן פירות שנה אחת בטלים בפירות השנה האחרת, ועיין באריכות במאמרנו (ספר התורה והארץ ח"ב, עמ' 340-327). והסכימו לכך הרה"ג שאול ישראלי והרה"ג שלמה מן ההר זצ"ל (עי"ש עמ' 326-320). כמו כן יש להפריש ולומר בנוסח ההפרשה: 'עוד תשע מאיות ... הרי הן מעשר שני, ואם הן חייבות במעשר עני, הרי הן מעשר עני'.

[הרב יואל פרידמן]

שאלה

- א. מדוע אוכלים בט"ו בשבט בעיקר פירות יבשים ולא פירות חיים?
- ב. אדם שלא רגיל כל השנה לאכול זיתים, האם יאכל זיתים בט"ו בשבט משום מצוות היום?
- ג. מדוע נקראת סעודת ט"ו בשבט בשם 'סדר ט"ו בשבט'?
- ד. מדוע נוהגים לערוך את ה'סדר' בעיקר בשעות הלילה בשונה ממועדים אחרים? למשל בפורים הסעודה העיקרית נערכת בשעות היום.

תשובה

א. בחו"ל נהגו לאכול פירות יבשים כי לא היו פירות טריים בתקופה זו של השנה (ותאנים), אבל כיום בארץ ישראל אנחנו משופעים בפירות טריים, ועדיף לאכול פירות טריים.

ב. כדאי להרבות בשבח ארץ ישראל, וזית הוא אחד משבעת המינים. יסוד היום הוא להרבות בשבחה של ארץ ישראל וקדושתה, ולכן ודאי שכדאי להרבות באכילת פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל.

ג. סדר ט"ו בשבט, במקורו הוא מתלמידי האר"י. הוא פורסם לראשונה בספר 'חמדת הימים' (מהד' הרב משה צוריאלי בני ברק, תשס"ד, עמ' 523, החלק העוסק בראש חודש וט"ו בשבט). בספר זה מפורט סדר של אכילת שלושים מיני פירות לפי חכמת הקבלה: חלקם פירות שאוכלים את תוכם, חלקם פירות שאוכלים את החלק החיצוני שלהם וחלקם פירות שאוכלים הן את תוכם הן את חלקם החיצוני.

בנוגע לסדר ט"ו בשבט, אפשר לעיין במאמרו של אברהם יערי 'תולדות ראש השנה לאילן' (מחניים סב תש"ד עמ' 24-15) וכן במאמרים בנושא ט"ו בשבט בספר 'נטיעות הארץ' (מכון התורה והארץ, תשס"ד).

ד. נהוג לערוך את ה'סדר' בלילה כי בדרך כלל רק בלילה יש זמן לעשותו. ה. העיקר בט"ו בשבט איננו אכילת פירות, אלא ללמוד מצוות התלויות בארץ, לעסוק בהלכות תרומות ומעשרות, לקיים מצוות נתינת מעשר עני ולהרבות בנתינת פירות לעניים.

[הרב יהודה הלוי עמיחי]

שאלה

האם דין פירות ההדר כדון שאר פירות האילן או שמא דינם כאתרוג?

תשובה

א. בפירות האילן שלב הגידול הקובע הוא חנטת הפרי והתאריך הקובע הוא ט"ו בשבט: פרי שחנט לפני ט"ו בשבט, משתייך לשנה הקודמת, ופרי שחנט לאחר ט"ו בשבט, משתייך לשנה זו.

ב. בירקות שלב הגידול הקובע הוא הלקיטה (קטיף) והתאריך הקובע הוא ראש השנה (א' בתשרי).

ג. האתרוג מיוחד בכך שהשלב הקובע בו הוא הלקיטה, אך התאריך הקובע בו הוא ט"ו בשבט.

ד. בשאר פירות ההדר יש מחלוקת הפוסקים אם דינם כאתרוג או כשאר פירות האילן (משפט כהן ס' נא; חזו"א שביעית, ס' ז ס"ק טז). אף שהעיקר לדינא, שהשלב הקובע בפירות ההדר הוא החנטה ככל פירות האילן, מכל מקום כדאי להפריש הן מעשר שני הן מעשר עני ולומר בנוסח הפרשה: 'עוד תשע מאיות בצד התחתון של

מה שברצוני לתקן הרי הן מעשר שני, ואם צריך להפריש מעשר עני - הרי הן מעשר עני. והרב קוק זצ"ל נהג לומר נוסח זה בכל השנים בלי קשר לבעיית ההפרשה בפירות ההדר.

[הרב יהודה הלוי עמיחי]

שאלה

נאמר לי שכל הספקות בפירות הדר הם רק לאחר ט"ו בשבט מכיוון שאז מתחלפת שנה למעשרות באילן, ועד אז יש להפריש רק מעשר עני, הלא כן?

תשובה

אכן כן, הספק נובע מהשאלה אם פירות ההדר הם ככל הפירות, והשלב הקובע בהם הוא חנטה או שמא דינם כאתרוג והשלב הקובע בהם הוא לקיטה. ספק זה נוגע רק לשלב הקובע, אך בכל מקרה **התאריך** הקובע הוא ט"ו בשבט כמבואר ברמב"ם (הל' מע"ש פ"א ה"ה), ולכן לפני ט"ו בשבט יש להפריש מעשר עני בכל מקרה. [הרב יואל פרידמן]

שאלה

בשדה חקלאי הגובל בכביש כניסה לכפר, הוועד רוצה לטעת עצים לאורך הכביש. האם לאשר נטיעת עצי נוי או שיש להעדיף עצי מאכל?

תשובה

כנראה שבנטיעת עצי פרי מצוות יישוב הארץ מתקיימת יותר, ובעניין זה עיין במאמריהם של הגר"ש גורן זצ"ל ויבדלח"א הגר"י אריאל שליט"א בספר 'התורה והארץ' (ח"ה, מעמ' 253 ואילך). אך למעשה נראה שאי אפשר לקבוע מסמרות, ואם הגורמים המוסמכים רואים לנכון לטעת עצי סרק, אין בכך מניעה. [הרב יואל פרידמן]

